

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1998

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

ΕΤΟΣ 1998 - ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	2
ΝΙΚΗ ΨΑΡΡΑΚΗ-ΜΠΕΛΕΣΙΩΤΗ	
1978 - 1998: Είκοσι χρόνια εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Μπενάκη.....	3
ΑΝΘΗ ΒΑΛΣΑΜΑΚΗ	
Η τεχνική της φορητής εικόνας.....	7
Σεμινάρια για ενήλικες στο Μουσείο Μπενάκη	
ΛΙΛΑ ΝΤΕ ΤΣΑΒΕΣ	
Εκπαιδευτικά Προγράμματα Ενηλίκων Σεμινάρια Αργυροχρυσοχοΐας - Χειροποίητου κοσμήματος.....	11
ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ	
Το Τμήμα Συντήρησης του Μουσείου Μπενάκη.....	17
ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΜΑΚΡΥΝΙΚΟΛΑ	
Η μηχανοργάνωση των Ιστορικών Αρχείων.....	24
ΑΛ. Π. ΖΑΝΝΑΣ	
Τα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη.....	26
Το Αρχείο Νικολή Χατζηκυριάκου - Γκίκα.....	29
ΕΛΣΗ ΣΤΕΦΑΝΑΚΗ	
Τίγκη Γκίκα: Μία επιστολή προς τον Ν. Χατζηκυριάκο - Γκίκα.....	32
ΠΙΤΣΑ ΤΣΑΚΩΝΑ	
Η Βιβλιοθήκη του Μουσείου Μπενάκη παίρνει νέα μορφή.....	35
ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ	
Διεθνής Συνομοσπονδία Αρχιτεκτονικών Μουσείων (ICAM 9).....	41
ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΤΣΕΛΙΚΑ	
Αλέξανδρος Χαρτ-Σούτσος.....	43

Αγαπητοί Φίλοι,

Το τεύχος αυτό είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση των τμημάτων του Μουσείου μας, που αν και κλειστό, όπως όλοι ξέρουμε, εδώ και χρόνια και με μυριάδες προβλήματα, δεν έπαψε όμως ούτε στιγμή να συμμετέχει ενεργά και να σφραγίζει με τον μοναδικό του τρόπο το πολιτιστικό γίγνεσθαι του τόπου μας, με εκθέσεις, εκδόσεις, μουσικές βραδιές, εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά και ενήλικες. Σήμερα, δομημένο ξανά, με καινούργιους χώρους και με σύγχρονη εκθεσιακή παρουσίαση των πολύτιμων συλλογών του, προχωρεί για να δοθεί σύντομα ξανά στο κοινό και στο πλήθος των φίλων του, από την πατρίδα μας αλλά και το εξωτερικό. Το ίδιο ζεστό και οικείο όπως και πριν αφού με ένα μαγικό τρόπο, δεν κόπηκε ποτέ ο ομφάλιος λώρος με το παρελθόν. Και είναι πιστεύουμε από τις λίγες φορές που δεν χρειάζεται να γίνει αναφορά στο μύθο του "Φοίνικα", γιατί χάρη στο δυναμισμό και την αυτοθυσία του Διευθυντή του, των επισημονικών συνεργατών του, του προσωπικού και των Φίλων του, το Μουσείο μας δεν έγινε ποτέ "στάχτη".

Καθώς αναφερόμαστε όμως στους Φίλους του, η σκέψη μας μοιραία στέκεται σε ένα μεγάλο "Φίλο" του Μουσείου αλλά και του Σωματείου μας, τον Αλέκο Χάρτ-Σούτσο, που έφυγε πρόσφατα από κοντά μας και που δεν θα το χαρεί στη νέα του μορφή. Για το πολυσήμαντο έργο του, τόσο στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη στα οποία εργάστηκε και αφοσιώθηκε επί σειρά ετών, όσο και στα Διοικητικά Συμβούλια του σωματείου μας, θα αναφερθούμε εκτενώς στο επόμενο δελτίο. Μικρό αφιέρωμα από την υπεύθυνη του τμήματος των Ιστορικών Αρχείων, Κα Βαλεντίνη Τσελικά, δημοσιεύεται στο τέλος του Δελτίου.

Θερμές ευχές για την καινούργια χρονιά από τον Πρόεδρο Κύριο Κ. Τσαμαδό, το Διοικητικό Συμβούλιο, τη συνυπεύθυνη του δελτίου των Φίλων Κα Εύη Παυλάφ και τη γράφουσα.

Η Υπεύθυνη του Δελτίου
ΛΙΛΑ ΝΤΕ ΤΣΑΒΕΣ

1978 - 1998
ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Όταν ο Αντώνης Μπενάκης ίδρυσε το 1930 το Μουσείο Μπενάκη "για να συντείνει εις την καλλιτεχνικήν μόρφωσιν ευρυτέρου κοινού", στόχευε στον εκπαιδευτικό χαρακτήρα του Ιδρύματος. "Επιτρέπεται η δωρεάν είσοδος εις μαθητάς, σπουδαστάς του Πολυτεχνείου και φοιτητάς συντεταγμένους και επισκεπτομένους το Μουσείον συνοδεία καθηγητών των, υπό τον όρον όπως προηγήται συνεννόησις των σχολών μετά της Διευθύνσεως του Μουσείου επί της ώρας και του τρόπου της τριαύτης επισκέψεως" όριζε ο εσωτερικός κανονισμός του Μουσείου, συνέχιζε όμως, ακολουθώντας το κατεστημένο της εποχής: "...δεν επιτρέπεται η εις το Μουσείον είσοδος παιδων ηλικίας κάτω των δέκα ετών". Το μουσειακό δηλαδή περιβάλλον, παρέμενε "άβατο" για τις μικρές ηλικίες, ενώ η εκπαίδευση, κάτεξοχήν "νοσησαρχική", αγνοούσε την αισθητική αγωγή και παραμελούσε τις κινητικές, συναισθηματικές, κοινωνικές και αισθητικές πλευρές της προσωπικότητας των παιδιών και των νέων. Και όμως, τα μουσεία μπορούν να βοηθήσουν το κοινό, και κυρίως τα παιδιά, να ανακαλύπτουν και να αναγνωρίζουν την ομορφιά στη φύση και το περιβάλλον, στα έργα των άλλων και σε αυτά που τα ίδια δημιουργούν και κατασκευάζουν. Να γνωρίσουν την πολιτιστική κληρονομιά και να συνειδητοποιήσουν την ταυτότητά τους, να αποκτήσουν κοινωνική οντότητα και να έρθουν σε επαφή με την τέχνη. Την τέχνη που καταργεί τα σύνορα και τις διακρίσεις, που ευνοεί την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των λαών και επισημαίνει την ανάγκη της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Τα μουσεία, χωρίς συγκέντρωσης, συντήρησης, μελέτης και έκθεσης των υλικών τεκμηρίων του ανθρώπου, μπορούν να μετατραπούν παράλληλα και σε κέντρα παιδείας και ψυχαγωγίας. Εκπαιδευτικά προγράμματα δίνουν πλέον την ευκαιρία στους νέους να έρχονται σε επαφή με τον πολιτισμό και την τέχνη, να γνωρίζουν την πολιτιστική κληρονομιά, να αισιαισθάνονται την ανθρώπινη αξία, να σέβονται την αυτονομία του άλλου και το δικαίωμα του να είναι διαφορετικός. Ειδικά εκπαιδευμένα άτομα οι εμπυχωτάς, αυτοί δηλαδή που δίνουν ψυχή στα αντικείμενα, που τα ζωντανεύουν, βοηθούν τους μικρούς μαθητές να αποκτήσουν όχι μόνο γνώσεις, αλλά τα ενθαρρύνουν και τα προτρέπουν, χωρίς να επιμβαίνουν, παρά μόνο για να τα ενισχύσουν. Οι εκπαιδευτές, ακολουθώντας ενεργό παιδαγωγική, επιχειρούν να ξυπνήσουν το ενδιαφέρον των παιδιών, αφήνοντάς τα να εκφραστούν μπροστά στα εκθέματα και να προβληματιστούν.

Στην Ελλάδα, εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά λειτούργησαν για πρώτη φορά τα Χριστούγεννα του 1978, στη λαογραφική συλλογή του Μουσείου Μπενάκη, με την ευκαιρία του Παγκόσμιου Έτους του Παιδιού. Την πρωτοβουλία είχε η Αιμιλία Γερουλάνου, υπεύθυνη, εκείνη την εποχή, του Φωτογραφικού Αρχείου του Μουσείου. Συνεργάστηκαν η Εύη Γεωργιάδη και η γράφουσα, ενώ πολύτιμη αποδείχθηκε η συμμετοχή του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών, που με έμπειρα στελέχη ενίσχυσε αρχικά την παιδαγωγική παρουσίαση του θέματος. Οπτικοακουστικό υλικό, φυλλάδια, χειροτεχνίες, εκδόσεις βιβλίων και παιχνι-

διών, προτάσεις για τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς πλαισίωσαν τα προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη ήδη από τα πρώτα βήματα. Σύντομα εφαρμόστηκαν και στις άλλες συλλογές και απευθύνθηκαν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Στόχος των προγραμμάτων η επαφή με το μουσείο, η ανάπτυξη της παρατηρητικότητας και της κρίσης, η καλλιέργεια του καλλιτεχνικού αισθητηρίου, η δημιουργικότητα. Η επαφή με τους εκπαιδευτικούς ήταν από τις προτεραιότητες του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, που ήδη από το 1981 δημιουργήθηκε. Δανειστικό υλικό, σεμινάρια μουσειοπαιδαγωγικής, εκπαιδευτικές ξεναγήσεις με επιλεκτική παρουσίαση των αντικειμένων, φάκελοι με προτάσεις, έδιναν την ευκαιρία για μια πολλαπλή μορφή συνεργασίας. Επτά χρόνια αργότερα, γύρω στο 1985, άρχισαν να εφαρμόζονται εκπαιδευτικά προγράμματα και στα άλλα μουσεία, ενώ σήμερα πλέον ο θεσμός έχει καθιερωθεί.

Στο Μουσείο Μπενάκη, τα εκπαιδευτικά προγράμματα απευθύνονται σε άτομα 4-17 χρονών, οργανώνονται από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και παρουσιάζονται με τη συνεργασία κατάλληλα εκπαιδευμένου τακτικού, έκτακτου και εθελοντικού προσωπικού. Στηριγμένα σε σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους, κινούνται πάντοτε παιδοκεντρικά και προσαρμόζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ηλικίας. Ειδικά προγράμματα μελετήθηκαν για τις συλλογές της αρχαίας, της βυζαντινής-μεταβυζαντινής και της παραδοσιακής τέχνης, τα ιστορικά κειμήλια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, και από το 1992 για την "Πινακοθήκη του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα", παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη, με θέμα την ιστορία της ζωγραφικής, τη νεοελληνική ζωγραφική του 19ου και 20ου αιώνα και το έργο του συγκεκριμένου καλλιτέχνη. Προγράμματα και εκπαιδευτικό υλικό συνοδεύει επίσης τις περιοδικές εκθέσεις του Μου-

σειού (τις εικόνες του Σινά, τα Φαγιούμ, την Πηνελόπη Δέλτα, το σκηνογραφικό έργο του Γκίκα κ.ά.).

Περισσότερες από εκατό εκδόσεις έχουν πραγματοποιηθεί από τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη, ενώ χιλιάδες μαθητές έχουν συμμετάσχει στα προγράμματα, που εξακολουθούν, με υπεράνθρωπες εκ μέρους του Τμήματος προσπάθειες, να λειτουργούν δωρεάν για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές.

Για την κατάλληλη προετοιμασία των ομάδων πριν από την επίσκεψη, αποστέλλεται στα σχολεία εκπαιδευτικό υλικό, ενώ γίνονται ξεναγήσεις για τους εκπαιδευτικούς που θέλουν να παρουσιάσουν οι ίδιοι τις συλλογές στους μαθητές τους. Παράλληλα, λειτουργεί δανειστικό τμήμα με εποπτικό υλικό και με μουσειοσκευές, βελίτσες δηλαδή που ταξιδεύουν από σχολείο σε σχολείο και αναπτύσσουν συγκεκριμένα θέματα, όπως: "Το κασελάκι του αιογράφου", "Τα ελληνικά λαϊκά παιχνίδια", "Οι ελληνικοί παραδοσιακοί κεφαλόδεσμοί", "Γλώσσα και Γραφή", "Φωτογραφίζοντας την παλιά Αθήνα, 1833-1933".

Τα προγράμματα συμπληρώνονται με εκδόσεις βιβλίων και παιχνιδιών, ειδικές εκδηλώσεις σε περιόδους σχολικών διακοπών, σεμινάρια μουσειοπαιδαγωγικής για εκπαιδευτικούς και φοιτητές, τη συμμετοχή του Τμήματος σε διεθνή συνέδρια, τη συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα μουσειακής αγωγής. Ξεχωριστή μέριμνα δίνεται στην οργάνωση προγραμμάτων για άτομα με ειδικές ανάγκες.

Προέκταση των δραστηριοτήτων του Τμήματος, το πρόγραμμα "Μελίνα", μια συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας, του Υπουργείου Πολιτισμού και της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης. Τη μελέτη, το σχεδιασμό και το

συντονισμό στον τομέα της μουσειακής αγωγής ανέλαβε, για τον πρώτο χρόνο της πειραματικής εφαρμογής του "Μελίνα", το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη. Με θέμα την παραδοσιακή ζωή και τέχνη, εκδόθηκε εκπαιδευτικό υλικό και οργανώθηκαν προγράμματα σε 26 περιοχές της χώρας. Επαρχιακά μουσεία, πολιτιστικοί φορείς και εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν τα προγράμματα αυτά και τα έχουν ως πρότυπο για να δημιουργήσουν τα δικά τους. Στα πλαίσια των Εκπαιδευτικών Πολιτιστικών Δικτύων, μιας πρωτοβουλίας του Υπουργείου Πολιτισμού, εκπαιδευτικό υλικό αποστέλλεται στα σχολεία των ακριτικών περιοχών, ενώ υπάρχει συνεχής επαφή με τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές.

Ειδικά για τους ενήλικες, οργανώνονται από το Τμήμα μαθήματα, με τη μορφή εργαστηρίου, που έχουν ως στόχο τους την επιβίωση παραδοσιακών τεχνικών, που στις μέρες μας τείνουν να εκλείψουν. Με τη συνεργασία της Κας Ανθής Βαλσαμάκη, αγιογράφου, λειτουργούν τμήματα για τους αρχάριους και προχωρημένους, με θέμα: "Η τεχνική της βυζαντινής αγιογραφίας - φορητή εικόνα" ενώ η Κα Λίλα ντε Τσάβες, εθνολόγος, παρουσιάζει την ενότητα: "Κόσμημα: φόρμα-τεχνική".

Στο Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη απασχολούνται, εκτός από τη γράφουσα, η Μαρία-Χριστίνα Δεστούνη-Γιαννουλάτου, η Μαρία Καρβουνάκη-Βαποράκη, η Χαρούλα Χατζηνικολάου, η Μαρία Ζαμενοπούλου και προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους η Άννα Καμπόλη και η Αθηνά Τρύφων. Υπάρχει συνεργασία με αρχαιολόγους, ιστορικούς τέχνης, αρχιτέκτονες, παιδαγωγούς και καλλιτέχνες, θα ήταν αδύνατον όμως να πραγματοποιηθεί ο,τιδήποτε, χωρίς τη συνεχή και αμέριστη συμπαράσταση όλου του προσωπικού του Μουσείου. Τα εκπαιδευτικά τμήματα των μουσείων, εξάλλου, είναι τμήματα συνεργασίας. Μόνο έτσι μπορούν να φέρουν σε πέρας το πολύπλευρο έργο τους.

Τα Χριστούγεννα του 1998, το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη συμπληρώνει μια εικοσαετή πορεία. Στο ανανεωμένο Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο της Συνέχειας του Ελληνικού Πολιτισμού, αλλά και στις μικρότερες και ανεξάρτητες μουσειακές του μονάδες, προετοιμάζονται να λειτουργήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα. Στόχος όλων αυτών των προγραμμάτων θα είναι πάντα όχι η μονομερής παρουσίαση ιστορικών γεγονότων, κοινωνικών μεταρρυθμίσεων ή αισθητικών στοιχείων, αλλά το σύνολο όλων αυτών και πάντα σε σχέση με τον παράγοντα άνθρωπο. "Ο πρωταρχικός σκοπός της αγωγής", γράφει ο Piaget, "είναι να δημιουργήσει ανθρώπους ικανούς να κάνουν καινούργια πράγματα και όχι να επαναλαμβάνουν απλώς ό,τι οι άλλες γενιές έχουν κάνει. Ανθρώπους που ανακαλύπτουν, δημιουργούν και εφευρίσκουν. Ο δεύτερος σκοπός της αγωγής είναι να μορφώσει πνεύματα ικανά να σχολάζουν, να επαληθεύουν και να μη δέχονται όλα όσα τους προτείνουν..." Αυτήν ακριβώς την αγωγή επιδιώκουμε μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη.

ΝΙΚΗ ΨΑΡΡΑΚΗ-ΜΠΕΛΕΣΙΩΤΗ
Αρχαιολόγος

Υπεύθυνη του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
του Μουσείου Μπενάκη

"Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΦΟΡΗΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ"
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Όσοι έχουμε βαπτίσει τους εαυτούς μας "εικονογράφους", καλούμεθα να υπηρετήσουμε την παράδοση "μετά φόβου Θεού" και με όλη τη δύναμη της ψυχής μας. Η λέξη αγιογράφος, θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολική σε σχέση με τους σύγχρονους κανόνες της ζωής, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις θρυματίζουν την πνευματική μας παράδοση και ό,τι ουσιαστικό αυτή συνιστούσε. Η Βυζαντινή ζωγραφική είναι από μόνη της ένα βίωμα, το βίωμα της νίκης κατά του θανάτου, το βίωμα της Ανάστασης και της αιώνιας χαράς και αγάπης. Η Βυζαντινή Αγιογραφία, όπως και κάθε άλλη μορφή τέχνης "διαβάζεται". Πρέπει λοιπόν να γίνουν γνωστοί οι κανόνες της ώστε να μπορέσουν να αποκρυπτογραφηθούν τα μυστικά της. Οι κανόνες είναι αυστηροί και ο αγιογράφος δίνει ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο στο σχέδιο όπου πρέπει να υπάρχει η ιστορική ταυτότητα του προσώπου που εικονίζεται, αλλά και στον τρόπο που το πρόσωπο φωτίζεται με τα χρώματα και αποκτά πνευματικότητα, ξεφεύγοντας από τα γνησία πρότυπα. Ο παραδοσιακός τρόπος της Βυζαντινής Αγιογραφίας, σκοπό έχει να διατηρήσει τη γνησιότητα και την αυθεντικότητα μιας τέχνης που ολοένα και μεταβάλλεται, ακολουθώντας και αυτή τη σημερινή βιομηχανοποίηση.

Η προετοιμασία της επιφάνειας του ξύλου, η αποτύπωση του σχεδίου, το βελόνιασμα, το χρώσωμα και η ανάμιξη των γαιοχρωμάτων με αυγό και ξύδι, είναι τα στοιχεία που μπορούμε να κρατήσουμε αναλλοίωτα στην παράδοση της Βυζαντινής Αγιογραφίας, προσαρμόζοντάς τα στις σημερινές απαιτήσεις. Στην τεχνική της φορητής εικόνας, παρατηρείται μια τέχνη αξιοθαύμαστη που έχει όλα τα γνωρίσματα μιας πραγματικής παγκόσμιας κληρονομιάς.

Έτσι, επιτυγχάνεται η διατήρηση της θεολογικής θεωρίας με την πρακτική εφαρμογή της απεικόνισης της αγιοποιημένης μορφής.

Η ανάλυση, η ευγένεια των φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών, ο χρωματικός πλούτος των προτύπων βυζαντινών εικόνων βοηθούν τον αγιογράφο στην ωρίμανση της τεχνικής του προσωπικότητας χωρίς να ξεφεύγει από τους κανόνες της ορθοδοξίας.

Το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη, στην προσπάθεια διατήρησης της παραδοσιακής μας κληρονομιάς, διοργανώνει επι σειρά ετών κύκλους μαθημάτων για ενήλικες με θέμα: "Η τεχνική της Βυζαντινής Αγιογραφίας" (φορητή εικόνα).

Το σεμινάριο πραγματοποιείται στην "Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα", παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη, με τη μορφή εργαστηρίου και στόχο έχει την επιβίωση της παραδοσιακής Αγιογραφικής τεχνικής που τείνει να εκλείψει. Όσοι παρακολουθούν το σεμινάριο, έχουν τη δυνατότητα να μυηθούν στον άγνωστο κόσμο της Βυζαντινής Αγιογραφίας και να γνωρίσουν από κοντά όλα τα στάδια κατασκευής της φορητής εικόνας, κατά τα παραδοσιακά πρότυπα.

Οι αγιογράφοι, πριν εκτελέσουν μια εικόνα, σύμφωνα με τη γραπτή μαρτυρία του ιερομονάχου και εικονογράφου Διονυσίου του εκ Φουρνά της Ευρυτανίας, "συγγραφείσα εν Άθωνι τω 1458", περί της τεχνικής της φορητής εικόνας, νήστευαν, προσεύχονταν, μελετούσαν την Αγία Γραφή και υπό την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος, δια της Θείας Χάριτος, ξεκινούσαν το "Θείον και Θειοπαράδοτον έργον" της εικονογραφίας.

Στις παραδοσιακές οικογένειες αγιογράφων, επικρατούσε η πίστη πως η βαθειά θεολογική σημασία των εικόνων προσδίδει συμβολικό χαρακτήρα και στα ίδια τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή τους.

ΑΝΘΗ ΒΑΛΣΑΜΑΚΗ

Αγιογράφος

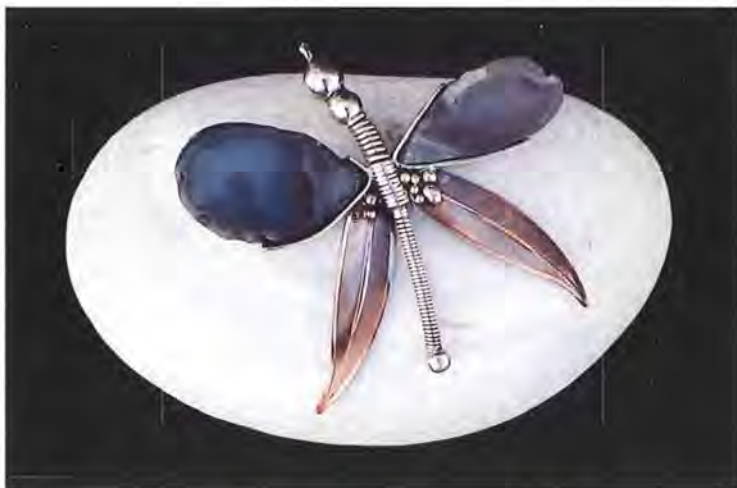
*Συνεργάτρια του Τμήματος Εκπαιδευτικών
Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη*

Φορητή εικόνα μαθητευόμενου του τμήματος εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη όπου διδάσκεται η τεχνική της βυζαντινής Αγιογραφίας.

Τα κοσμήματα από ασήμι και πολύτιμες πέτρες καθώς και το περιδέριο από χρυσό 22Κ. που απεικονίζει λεπτεπίλεπτα στάχια ανήκουν στην Μπέκη Ντόριζα. Από την έκθεσή της στο Σπίτι της Κύπρου, τον Νοέμβριο 1996.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΑΡΓΥΡΟΧΡΥΣΟΧΟΪΑΣ ΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΥ ΚΟΣΜΗΜΑΤΟΣ

ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Πάνε περίπου δέκα χρόνια που η εκλεκτή φίλη Νίκη Μπελεσιώτη, υπεύθυνη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου, μου πρότεινε να δημιουργήσω ένα πρόγραμμα "κοσμήματος" για ενήλικες. Αρχικά η πρόταση μου φάνηκε ιδιαίτερα δελεαστική, πέταξα στην κυριολεξία από χαρά και ενθουσιασμό, γιατί θα μου δινόταν η ευκαιρία να ξαναχρησιμοποιήσω τα εργαλεία μου, που είχα να τα χρησιμοποιήσω από το 1972, όταν σταμάτησα να είμαι στέλεχος του Εθνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας που τώρα επωνομάζεται Ελληνικός Οργανισμός Μικρομεσαίων Μεταποιητικών Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας, (Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ).

Στη συνέχεια όμως, η δελεαστική αυτή πρόταση, μετετράπη σε πανικό, όταν δηλαδή συνειδητοποίησα το πλήθος των πρακτικών προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπισθούν. Γιατί, το να στήσεις ένα εργαστήριο αργυροχρυσοχοΪας, δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Απαιτείται μόνιμος χώρος και ένας στοιχειώδης έστω εργαστηριακός εξοπλισμός με πάγκους, εργαλεία, μέγγκες, καυστικά υγρά, τρεχούμενο νερό, φιάλες προπανίου, τροχούς για στίλβωμα, εξαρτηστές και πλείστα άλλα.

Πως όλα αυτά θα μπορούσαν να δημιουργηθούν στο Μουσείο Μπενάκη, σε ποιο χώρο; και με τι μέσα; Στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσεων η σκέψη μου

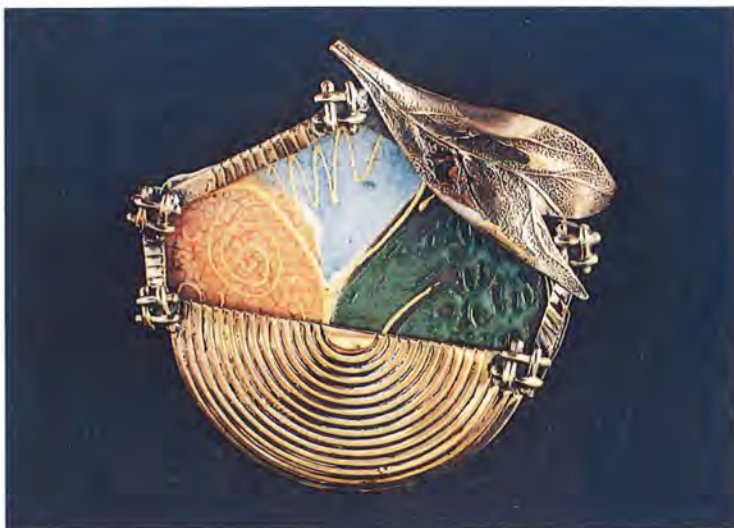

στάθηκε μοιραία και στους αργυροχρυσοχόους, τους "χρυσικούς" των νεοελληνικών χρόνων. Στους συχνά περιπλανώμενους χρυσοχόους τεχνίτες που περιδιάβαζαν και μετέφεραν "από χωρίου εις χωρίον" μέσα στα κασελάκια τους, τα εργαλεία της δουλειάς τους, τα καλέμια τους, τις προσέλλες τους, τα κουμπιάσσα τους για να δημιουργήσουν και επί παραγγελία τα θαυμαστά κοσμήματα των νεοελληνικών ενδυμασιών. Αυτοί πως τα κατάφερναν; Η λύση επομένως, έπρεπε να αναζητηθεί και να βρεθεί μέσα σ' αυτό το πνεύμα και σ' αυτό το πλαίσιο.

Ευτυχώς, το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα, αυτό του χώρου, καλύφθηκε γρήγορα από τον Διευθυντή και την υπεύθυνη των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων.

Τα μαθήματα θα γίνοντουσαν μια φορά την εβδομάδα, στο μεγάλο χώλ της εισόδου, κάθε Τρίτη πρωί που το Μουσείο ήταν κλειστό για το κοινό. Όσο για τη λύση των υπόλοιπων καυτών προβλημάτων που με αφορούσαν, καθοριστικό ρόλο έπαιξε η λάϊκή ρήση "σα θέλει η νύφη και ο γαμπρός". Επιστρέφουσα λοιπόν, όλη μου την επινοητικότητα και όλων των ειδών τις ευρεσιτεχνίες που θα επέτρεπαν την υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος.

Οι ορατές αλλά και οι αναμενόμενες πρακτικές δυσκολίες με οδήγησαν στη δημιουργία μιας πειραματικής μεθόδου ταχύρυθμης διδασκαλίας με τη μορφή σεμιναρίων, οκτώ δίωρα για τους αρχάριους και οκτώ δίωρα για τους προχωρημένους, από μία φορά την εβδομάδα και για δύο φορές το χρόνο. Στόχος μας ήταν οι ενδιαφερόμενοι να κατακτήσουν όσο το δυνατόν πιο ανέξοδα, πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά, τις τεχνικές του χειροποίητου κοσμηματος - που θεωρούνταν ταμπού και επτασφράγιστα μυστικά- μέσα στο "κλειστό" επάγγελμα της αργυροχρυσοχοίας.

Εξ' άλλου, τα σεμινάρια αυτά έπρεπε για ένα ακόμη λόγο να είναι ταχύρυθμα, γιατί έτσι μόνο θα μπορούσαν να τα παρακολουθήσουν και να αποκομίσουν το ορτίμιση, άτομα που ήταν εργαζόμενα ή είχαν διάφορες οικογενειακές υποχρεώσεις ή κατοικούσαν στην επαρχία και επομένως διέθεταν λίγο, ελεύθερο χρόνο για επιμόρφωση.

Ευνόητο είναι, ότι όλη μας αυτή η προσπάθεια γινόταν με την ελπίδα ότι θα τους προσφέραμε μία δημιουργική καλλιτεχνική διέξοδο, ένα hobby, που όμως θα μπορούσε να χρησιμεύσει και σαν επάγγελμα.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί, η προσφορά του Μουσείου Μπενάκη προς το κοινωνικό σύνολο, αφού όταν άρχισαν να υλοποιούνται τα σεμινάρια αυτά δεν υπήρχε στην Αθήνα καμιά σχολή αργυροχρυσοχοΐας, παρά μόνο, η τεχνική Σχολή του ΟΑΕΔ για μαθητές γυμνασίου.

Ενώ, μία ακόμη θετική συμβολή αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου ήταν η διατήρηση αλλά και η αναβίωση ορισμένων τεχνικών χειροποίητου κοσμημάτος, όπως η τεχνική του σφυρήλατου στην "πίσσα", μια αρχαϊκή τεχνική η οποία στις μέρες μας, έτεινε να εξαφανιστεί εντελώς.

Θυμάμαι ακόμα, το πρώτο μάθημα του κύκλου των αρχαίων και την ανταπόκριση που είχε. Το Τμήμα των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων είχε την ευθύνη της ενημέρωσης του κοινού μέσα από τον Τύπο και φυσικά είχε αναλάβει τις εγγραφές και όλη τη γραμματειακή εργασία. Ο Βασίλης Στραβοσκούφης, στέλεχος του φυλακτικού προσωπικού, είχε αναλάβει να είναι ο φύλακας άγγελός μας. Αντί για πάγκους χρυσοχοΐας, στηνόντουσαν τα τραπέζια των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, γύρω από τα οποία καθόντουσαν οι μαθητές. Αντί για εξαεριστήρες, όταν κάναμε τις χημικές χαράξεις και τις οξυδώσεις, δουλεύαμε

μπρός στα ανοιχτά παράθυρα. Αντί για μεγάλες μπουκάλες προπανίου, χρησιμοποιούσαμε μικρά φλογιστράκια τα οποία αποδείχτηκαν πολύ αποτελεσματικά. Όσο για τα απαραίτητα εργαλεία, κουβαλούσα με τη βοήθεια του Βασίλη αρκετά βαριά βαλιτσάκια τα οποία ξαναμεταφέραμε στο τέλος κάθε μαθήματος, ενώ είχαμε βρει τη λύση τοποθέτησης και άλλων εργαλείων με συστήματα που μας επέτρεπαν να τα αφαιρούμε όταν τελείωνε το μάθημα, αφού το χωλ έπρεπε να είναι ελεύθερο για το κοινό που θα επισκεπτόταν το Μουσείο την επομένη.

Δύο χρόνια μετά, τα σεμινάρια στα οποία συμμετείχαν κατά μέσον όρο δέκα άτομα, είχαν πάρει πια την ολοκληρωμένη τους μορφή και ήδη είχαμε τα πρώτα θετικά αποτελέσματα αυτών των πειραματικών αρχικά σεμιναρίων και μπορέσαμε να παρουσιάσουμε στα τέλη του 1992, την πρώτη έκθεση χειροποίητων κοσμημάτων που διοργάνωσε το τμήμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου.

Η έκθεση αυτή στήθηκε μαζί με τα έργα του αντίστοιχου προγράμματος της Αγιογραφίας, με εντυπωσιακό διάκοσμο, στις αίθουσες του Μουσείου στο ισόγειο, λίγο πριν τα Χριστούγεννα και είχε προκαλέσει θυμάμαι θετικότερα σχόλια. Έμελλε όμως η έκθεση αυτή να είναι η τελευταία που είχε διοργανωθεί στο χώρο του Μουσείου, με την παλιά του μορφή, και μάλιστα διεκότει πριν την λήξη της αφού έπρεπε να εκκενωθεί ο χώρος για να αρχίσουν οι εργασίες επέκτασης του Μουσείου.

Λίγο μετά ακούστηκε ο ήχος του πρώτου κομπρεσέρ. Μέσα στις δύσκολες εκείνες στιγμές που ο καθένας μας τις έζησε με τον δικό του τρόπο ήταν και οι στιγμές της απαισιοδοξίας "και τώρα τι θα γίνει με τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων;" Έπρεπε να βρεθεί επειγόντως μία λύση, ώστε η προσιπάθεια αυτή των σεμιναρίων να μην σβήσει με το κλείσιμο του Μουσείου αλλά να συνεχισθεί για να το κρατάει ζωντανό όσο το δυνατόν στη συνείδηση του κοινού. Είμαι πεπεισμένη πως αυτό ακριβώς επιδιώκαμε όλοι, σε όλα τα τμήματα και στους χώρους του Μουσείου.

Έπρεπε λοιπόν, να βρεθεί ένας νέος χώρος που να πληρεί τις προϋποθέσεις και να δεχθεί να φιλοξενήσει αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα για ενήλικες. Στην πρώτη μου ανιχνευτική επίσκεψη στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, ο Διευθυντής του Κος Σ. Φιλίνης, είδε ευτυχώς πολύ θετικά το πρόβλημά μας καθώς και την πρότασή μας να μας παραχωρηθεί ένας χώρος στο Ίδρυμα για να μην σταματήσουν τα προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη, και δέχθηκε να εισηγηθεί στον πρόεδρο του Ιδρύματος, Δημήτρη Χόρν.

Στη συνέχεια, η επισήμοποίηση έγινε με την επίσκεψη της Νίκης Μπελεσιώτη, υπεύθυνης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη και της Δέσποινας Γερουλάνου, η οποία έχοντας σχηματίσει δική της άποψη για τα σεμινάρια κοσμήματος ανέλαβε να εισηγηθεί και προσωπικά στον Δημήτρη Χόρν. Η θετική απάντηση δεν άργησε να έρθει, "χαράς ευαγγέλια". Από εκείνη τη στιγμή, τόσο τα προγράμματα της αργυροχρυσοχοΐας όσο και αυτά της Αγιογραφίας, συνεχίστηκαν απρόσκοπτα δύο φορές το χρόνο στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν. Τώρα πλέον, εδώ και ένα χρόνο, στεγαζόμαστε στο δικό μας χώρο, στον πρώτο όροφο του παραρτήματος του Μουσείου Μπενάκη, στο κτίριο της οδού Κριεζώτου, δωρεά Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Πάντα με το ίδιο αρχικό πλαίσιο.

Πολλά από τα διακόσια άτομα που παρακολούθησαν τα σεμινάρια αργυροχρυσοχοΐας "χειροποίητου κοσμήματος" μέχρι σήμερα, είτε εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες με δικά τους καταστήματα κοσμημάτων, είτε δουλεύουν ως υπάλληλοι σε εργαστήρια χρυσοχοΐας ή δουλεύουν εμπορικό κόσμημα ή δουλεύουν καλλιτεχνικό, εικαστικό κόσμημα εκθέτοντας τα έργα τους σε γκαλερί τέχνης.

Ενώ, αρκετές, κυρίως γυναίκες, όπως με συγκίνηση μας καταθέτουν, μπόρεσαν να συντηρήσουν τον εαυτό τους σε δύσκολες στιγμές χάρη σ' αυτά τα σεμινάρια. Από τη θέση αυτή, θα ήθελα να ευχαριστήσω από την καρδιά μου την Κυρία Ειρήνη Σικιαρίδη, η οποία παρακολούθησε τα σεμινάρια το 1992 και από τότε ανελλιπώς και εθελοντικά προσφέρει την πολύτιμη βοήθειά της στην υλοποίηση των σεμιναρίων και σε μένα προσωπικά.

Ετσι, θέλω να ελπίζω πως με την προσπάθεια όλων τηρείται και ενισχύεται το πνεύμα προσφοράς προς το κοινωνικό σύνολο, το πνεύμα του ιδρυτού του Μουσείου, Αντώνη Μπενάκη.

ΛΙΛΙΑ ΝΤΕ ΤΣΑΒΕΣ

Εθνολόγος - Σεμινάρια Αργυροχρυσοχοΐας

ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

Το Τμήμα Συντήρησης του Μουσείου Μπενάκη ιδρύθηκε το 1974 με την πρόκληση ενός συντηρητή ζωγραφικών έργων. Σταδιακά, αναπτύχθηκε τόσο ως προς το έμπυχο δυναμικό του, όσο και από πλευράς απόκτησης της απαιτούμενης υλικοτεχνικής υποδομής και των αντίστοιχων εργαστηριακών χώρων. Σήμερα, απασχολούνται συνολικά σε αυτό 18 συντηρητές διαφόρων ειδικοτήτων.

Κύριες δραστηριότητες του τμήματος είναι η τεχνική εξέταση, η συντήρηση και αποκατάσταση των έργων καθώς και η πρόληψη της περαιτέρω φθοράς τους με την εξασφάλιση των κατάλληλων περιβαλλοντικών συνθηκών έκθεσης και αποθήκευσής τους.

Η τήρηση λεπτομερούς αρχείου (γραπτού, φωτογραφικού και σχεδιαστικού) που περιλαμβάνει όλα τα δεδομένα τα σχετικά με την τεχνολογία και τη συντήρηση των έργων, αποτελεί έναν εξίσου σημαντικό τομέα δραστηριότητας. Σήμερα, καταβάλλεται προσπάθεια το υλικό αυτό να οργανωθεί σε ηλεκτρονική μορφή ώστε να εξασφαλισθεί η πρόσβαση κάθε ενδιαφερόμενου ερευνητή σε αυτό.

Πεποίθησή μας είναι ότι όλες αυτές, οι φαινομενικά ετερόκλητες δραστηριότητες, πρέπει να στοχεύουν στη διατήρηση των έργων κατά τρόπο συνεπή, αισθητικά αποδεκτό και σύμφωνο με τις προθέσεις του καλλιτέχνη, έχοντας ως δεδομένη την πάροδο του χρόνου, τις ενδεχομένως αντίξοες συνθήκες και άλλους μη αντιστρέψιμους παράγοντες. Να υλοποιούνται δε με γνώμονα τη σαφή κατανόηση της ιστορίας της τέχνης καθώς και την πολιτική διαχείρισης των έργων του μουσείου.

Επειδή η συντήρηση είναι μία συλλογική προσπάθεια, καθοριζόμενη σε σημαντικό βαθμό από τις απόψεις και τις συμβουλές των συνεργατών, οι συντηρητές του τμήματος αποφεύγουν να εργάζονται μεμονωμένα και σε καμία περίπτωση δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ειδήμονες.

Από τις θεμελιώδεις αρχές του τμήματος γεγονός αποτελεί ότι για να συντηρηθεί σωστά ένα έργο απαιτείται βαθειά γνώση των υλικών και των μεθόδων του δημιουργού του. Για το λόγο αυτό, καταβάλλεται προσπάθεια να ερευνώνται τα έργα με τη βοήθεια ειδικών φωτογραφικών μεθόδων ακτινογράφισης, μικροσκοπικής παρατήρησης και φυσικοχημικών αναλύσεων, τόσο ως προς τη δομή και τα υλικά τους, όσο και ως προς την κατάστασή τους προ της συντήρησης (τα αίτια, την έκταση και το είδος της φθοράς τους και τις κατά καιρούς επεμβάσεις που έχουν υποστεί).

Για την επίτευξη της έρευνας αυτής, το Τμήμα Συντήρησης του Μουσείου Μπενάκη συνεργάζεται με ερευνητικά κέντρα (ΕΚΕΦΕ "Δημόκριτος", Κέντρο Λίθου, Ίδρυμα Έρευνας και Τεχνολογίας, Εργαστήριο Φυσικοχημείας του ΤΕΙ Αθηνών, Fitch Laboratory της Αρχαιολογικής Βρετανικής Σχολής, British Museum), με κέντρα συντήρησης του εξωτερικού καθώς και με ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια, αναπληρώνοντας έτσι την έλλειψη ειδικού εξοπλισμού ανάλυσης εντός του Μουσείου. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταγράφο-

νται με εξαντλητικό τρόπο στο δελτίο συντήρησης κάθε έργου και θα συγκροτήσουν στο μέλλον ένα αρχείο τεχνολογικών πληροφοριών για τα έργα του μουσείου.

Με τη συντήρηση των έργων επιδιώκεται η αναστολή των παραγόντων φθοράς τους, η κατά το δυνατόν αποκατάσταση της αρχικής τους μορφής και, τέλος, η απόδοσή τους στον επισκέπτη του μουσείου με τρόπο εύληπτο και κατανοητό.

Η σημερινή θέση του τμήματος είναι να γίνεται όσο το δυνατόν μικρότερης έκτασης επέμβαση στα έργα. Παρ' όλα αυτά, ο καθαρισμός των έργων και η απαλλαγή τους από μεταγενέστερες προσθήκες συνήθως επιβάλλεται τόσο για αισθητικούς λόγους όσο και για λόγους συντήρησης. Πραγματοποιείται δε μόνο εφ' όσον κριθεί ασφαλής, καθώς η λεπτή και επίπονη αυτή διαδικασία δεν αφήνει το παραμικρό περιθώριο σφάλματος. Κάθε είδους επέμβαση που έχει ως στόχο τη στερέωση, την υποστήριξη ή τη συγκόλληση των έργων, είναι κατά το μέτρο του δυνατού αντιστρεπτή, γίνεται δε με τρόπους και υλικά που εξασφαλίζουν τη δυνατότητα επαναφοράς του έργου στην προτεραιά κατάσταση του.

Με τη συμπλήρωση χαμένων τμημάτων, επιχειρείται αισθητική αποκατάσταση των έργων. Ο τρόπος και η έκταση της επέμβασης αυτής είναι διαφορετικός για κάθε περίπτωση και υπαγορεύεται από το ίδιο το αντικείμενο. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται είναι καταλυτικές για την τελική αισθητική εμφάνιση του έργου. Οι σύγχρονες αντιλήψεις καθορίζουν σήμερα ότι η αποκατάσταση, όπως εξάλλου και η συντήρηση των έργων, δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιείται με αυθαίρετο τρόπο. Ο στόχος δεν είναι να επανέλθει το έργο στην αρχική του κατάσταση και να "γίνει σαν καινούργιο", πράγμα που άλλωστε είναι αδύνατο στην πράξη. Σκοπός μας είναι να εξισορροπηθεί η ανάγκη της αναγνωσιμότητας και της απάλειψης κενών που διασπούν την ενότητα του συνόλου, με αυτήν της αυθεντικότητας και της διάκρισης μεταξύ των αρχικών και μη τμημάτων, χωρίς να εξαπατάται ο θεατής.

Έτσι, ως αποκατάσταση νοείται η συμπλήρωση ενοχλητικών απωλειών, με τέτοιο τρόπο ώστε να υποδηλώνεται, όσο το δυνατόν σαφέστερα, η πρόθεση του καλλιτέχνη με δεδομένη τη φυσική διαδικασία γήρανσης των έργων.

Δεδομένου ότι η ενημέρωση είναι απαραίτητη για το έργο του συντηρητή, η βιβλιοθήκη του τμήματος ενημερώνεται τακτικά με μονογραφίες και τεχνικές εκδόσεις που αφορούν στη συντήρηση καθώς επίσης και με συναφή περιοδικά και πρακτικά των συνεδρίων. Παράλληλα υπάρχει άμεση πρόσβαση στη βιβλιοθήκη του Μουσείου.

Οι συντηρητές του τμήματος συνεργάζονται με ελληνικά μουσεία και ιδρύματα, για την επίλυση προβλημάτων συντήρησης, έκθεσης και δημιουργίας των κατάλληλων περιβαλλοντικών συνθηκών, με τη σύνταξη καταλόγων ανάλογων εκθέσεων (Μουσείο Παλαιού Πανεπιστημίου, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Θεατρικό Μουσείο, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Λαογραφικό Μουσείο Κύπρου, Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου, Ναυτικό Μουσείο Γαλαξειδίου, Ίδρυμα Ποντιακών Μελετών, ΚΕΔΑΚ - Υπουργείο Β. Ελλάδος, Αίθρα Τράπεζα Πίστωσης, Μουσείο Γιάννη Τσαρούχη, Βιβλιοθήκη του Ε.Μ.Π. κ.ά.) καθώς και με εκπαιδευτικά ιδρύματα και φορείς (Τμήμα Συντήρησης ΤΕΙ Αθηνών, UCL, The London Institute - Camberwell College of

Arts, I.E.K, κ.ά.) για την πρακτική άσκηση τελειοφοίτων σπουδαστών συντήρησης στα εργαστήρια του Μουσείου.

Επίσης, συμμετέχουν σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια, με παρουσίαση εργασιών συντήρησης (ICOM, 7th Triennial Meeting - Copenhagen 1984, 6ο Συνέδριο Χ.Α.Ε. - Αθήνα 1986, Β' Συνέδριο ΠΕΣΑ - Θεσσαλονίκη 1986, UCL, Jubilee Conservation Conference - London 1987, Ε' Συνέδριο ΠΕΣΑ - Αθήνα 1993, Τέχνη και Τεχνολογία - Αθήνα 1993, Ikonen, Restaurierung und Naturwissenschaftliche Erforschung - Recklinghausen 1994, ICOM, Ελληνικό Τμήμα - Αθήνα 1995, Portraits and Masks - British Museum 1996, Βυζαντινές εικόνες: τέχνη, τεχνική και τεχνολογία - Γεννάδειος Βιβλιοθήκη 1998, 18ο Συνέδριο Χ.Α.Ε. - Αθήνα 1998), σε επιμορφωτικά σεμινάρια για τη συντήρηση (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο - Αθήνα 1991, Κέντρο αποκαταστάσεως χειρογράφων της Ι. Μ. Αγ. Ιωάννου Θεολόγου - Πάτιμος 1990-1993, Καίρειος Βιβλιοθήκη - Άνδρος 1991-2, Ι. Μ. Παντανάσσης - Μυστράς 1997) και στην οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά.

Ένας σχετικά πρόσφατος τομέας δραστηριότητας, είναι η συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που εξασφαλίζει τόσο τη βελτίωση υλικών και μεθόδων συντήρησης, τομέας στον οποίο είχε σημειωθεί σχετικά μικρή πρόοδος τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των περιορισμένων οικονομικών μέσων του Μουσείου, όσο και τη σταδιακή ανανέωση του εξοπλισμού του τμήματος.

Το Τμήμα Συντήρησης του Μουσείου Μπενάκη, αποτελείται σήμερα από πέντε διαφορετικής ειδικότητας εργαστήρια, εξειδικευμένα στη συντήρηση εικόνων και ελαιογραφιών, χαρτιού και φωτογραφίας, υφάσματος, κεραμικού, μετάλλου. Εξωτερικοί συνεργάτες έχουν αναλάβει τη συντήρηση των λίθινων αντικειμένων.

Εργαστήριο εικόνων και ελαιογραφιών

Στο εργαστήριο, που λειτουργεί από το 1974, συντηρούνται κυρίως εικόνες, βυζαντινές και μεταβυζαντινές, καθώς και ελαιογραφίες από τις συλλογές του μουσείου. Με αφορμή την επικείμενη επανέκθεση των συλλογών του μουσείου, η δραστηριότητα του τμήματος τα τελευταία χρόνια επικεντρώθηκε στη συντήρηση του συνόλου των εικόνων (160 περίπου) που θα εκθεθούν. Το πλούσιο αυτό υλικό έδωσε το ερέθισμα για τη συστηματική μελέτη της τεχνικής και των υλικών κατασκευής των έργων αυτών.

Ενδιαφέροντα αποτελέσματα που προέκυψαν αφορούν: στον τρόπο κατασκευής των ξύλινων φορέων, τη δομή και τη σύσταση της προετοιμασίας και των χρωματικών στρωμάτων καθώς και το είδος (γραπτό ή εγχάρακτο) του σχεδίου.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του μεγαλύτερου μέρους των εικόνων ήταν οι πολλαπλές επεμβάσεις (στον ξύλινο φορέα, στα χρωματικά στρώματα και στα βερνίκια) που είχαν αυτές υποστεί. Η απαλλαγή τους από παλαιά οξειδωμένα βερνίκια, εκτεταμένες επιζωγραφίσεις και πλαστές υπογραφές οδήγησε στην αναχρονολόγηση πολλών εξ' αυτών ή και στην απόδοσή τους σε συγκεκριμένους ζωγράφους. Τα τελευταία τρία χρόνια, λειτουργεί στους νέους εκθεσιακούς χώρους ένα ξεχωριστό εργαστήριο. Τη δημιουργία του υπαγόρευσε η επανέκθεση τριών ξυλόγλυπτων αιθουσών υποδοχής (από το αρχοντικό Τσιμισιάκη της Κοζάνης, από τη Σιάτιστα, και από το αρχοντικό Βούλγαρη της Ύδρας) και δύο ξυλό-

γλυπτων τέμπλων προερχόμενων από την Άρτα και τη Β. Ήπειρο. Οι εργασίες αυτές περιελάμβαναν την αποσυναρμολόγηση, τη συντήρηση και την επανατοποθέτηση - με ειδικό σύστημα ανάρτησης - των επιμέρους τμημάτων τους στις νέες αίθουσες του μουσείου καθώς και την τεκμηρίωση των εργασιών αυτών. Παράλληλα το εργαστήριο ανέλαβε τη συντήρηση αντικειμένων από την λαογραφική συλλογή.

Εργαστήριο χαρτιού

Το εργαστήριο χαρτιού λειτουργεί από το 1981 και έχει αναλάβει τη συντήρηση των έργων τέχνης σε χαρτί, που απαρτίζουν τις διάφορες συλλογές του μουσείου και συγκεκριμένα των τμημάτων : ζωγραφικής, χαρακτικών και σχεδίων, ιστορικών αρχείων, της βιβλιοθήκης, του κέντρου τεκμηρίωσης νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, του τμήματος παιχνιδιών, του φωτογραφικού αρχείου και της Πινακοθήκης Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα.

Στο εργαστήριο συντηρούνται υδατογραφίες, χαρακτικά, σχέδια, χάρτες, ανθίβολα, χειρόγραφα, έντυπα βιβλία, περγαμηνές, φωτογραφικό υλικό, αρχιτεκτονικά σχέδια, χάρτινα παιχνίδια εποχής, καθώς και αρχαιακό υλικό όπως πατριαρχικά έγγραφα, φερμάνια και παρπιτούρες .

Μία από τις σημαντικότερες εργασίες είναι η συντήρηση του χάρτη επένδυσης τοίχου (Tapisserie) με τίτλο "Les Combats des Grecs", διαστάσεων 2,5 μ. ύψος X 18 μ. πλάτος, εργασία που αποπερατώθηκε πρόσφατα. Το έργο έχει φιλοτεχνηθεί από τον Jean Julien Deltit και τυπώθηκε στα εργαστήρια Zuber & Son το 1829, στο Παρίσι. Το έργο προοριζόταν για να διακοσμή τους τοίχους ενός μεγάλου δωματίου και συνθέτει ένα εντυπωσιακό πανόραμα που απεικονίζει σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση και πρόκειται να εκτεθεί στη νέα πτέρυγα του μουσείου.

Το τελευταίο διάστημα άρχισε η αρχειοθέτηση και η ραδιογράφιση των υδατοσχημάτων της συλλογής των βυζαντινών ανθιδόλων με τη χρήση άνθρακα (14C).

Εργαστήριο υφάσματος

Το εργαστήριο ιδρύθηκε το 1983 για τη συντήρηση των υφασμάτων της κοπτικής, ισλαμικής, βυζαντινής και λαογραφικής συλλογής.

Στα πλαίσια του προγράμματος TISSUS market place for textile images and patterns, της κατηγορίας Esprit, αρ. 20718, που επιχορηγείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ολοκληρώθηκε πρόσφατα η συντήρηση, μελέτη, καταγραφή και φωτογράφιση της κοπτικής συλλογής.

Τα υφάσματα της συλλογής αυτής εμφάνιζαν ιδιαίτερα προβλήματα δεδομένου ότι πολλά από αυτά ήταν κολλημένα σε χαρτόνι ενώ άλλα στηρίζονταν ανάμεσα σε τζάμια. Ορισμένα είχαν φυλαχθεί χωρίς καμιά επέμβαση.

Οι εργασίες περιελάμβαναν: προκαταρκτική εξέταση, φωτογράφιση και σύνταξη δελτίου, καθαρισμό και στερέωση των υφασμάτων. Όλων αυτών προηγείτο πάντα η εξέταση από τον ιστορικό τέχνης για τη συλλογή ιστορικών στοιχείων, τον προσδιορισμό της χρονολογίας, της χρήσης και της τεχνικής της ύφανσης.

Η προκαταρκτική εξέταση στόχευε στην αναγνώριση των ινών (με μικροσκοπικές ή χημικές μεθόδους), στην ταύτιση των βαφών (με αναλυτικές μεθόδους π.χ. χρωματογραφία), στην ανάλυση των στερεωτικών βαφών (με περίθλαση ακτίνων X) και στην ανάλυση των υλών που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια καταγωγής των υφασμάτων (με μικροσκοπική και χημική μέθοδο ανάλυσης).

Σε ό,τι αφορά στον καθαρισμό, κατά περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν διάφορα μέσα για την απομάκρυνση ρύπων και λεκέδων (στεγνός καθαρισμός με αέρα ή και μηχανικά μέσα, και υγρός καθαρισμός με νερό ή διαλύτες). Υπάρχουν και λεκέδες που δεν απομακρύνονται καθόλου (π.χ. σκουριά).

Για την υποστήριξη των έργων χρησιμοποιήθηκε ύφασμα παραπλήσια απόχρωσης και ποιότητας (λινό, βαμβακερό) με αυτή του αντικειμένου. Η σύνδεση των δύο έγινε με ράψιμο.

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών που αφορούν στην κοπτική συλλογή, στο εργαστήριο θα συντηρηθεί η Ισλαμική συλλογή του μουσείου.

Εργαστήριο κεραμικού

Σημαντικές δωρεές από αρχαία ελληνικά κεραμικά προς το Μουσείο Μπενάκη, γέννησαν την επιτακτική ανάγκη δημιουργίας ενός εργαστηρίου συντήρησης το οποίο ιδρύεται τον Ιούνιο του 1986. Σκοπός του εργαστηρίου είναι η εξέταση, η συντήρηση και η αισθητική αποκατάστασή τους.

Μελλοντικός στόχος του είναι να προχωρήσει στη μελέτη και στη συντήρηση αντικειμένων που ανήκουν στη βυζαντινή, λαογραφική, ισλαμική και κινεζική κεραμική, ένα πλούσιο υλικό μέσα από τις μουσειακές συλλογές.

Εργαστήριο μετάλλου

Το Μουσείο Μπενάκη, διαθέτει μια τεράστια συλλογή μεταλλικών αντικειμένων, που όχι μόνο προέρχονται από διαφορετικές χρονικές περιόδους (Αρχαία, Βυζαντινή, Ισλαμική), αλλά ποικίλλουν ανάλογα με τη χρήση τους (χρηστικά, διακοσμητικά, εκκλησιαστικά) και το είδος του μετάλλου από το οποίο είναι κατασκευασμένα (κράματα χαλκού, χρυσός, μόλυβδος κ.ά.).

Έτσι, το τμήμα συντήρησης μετάλλου, είχε τη δυνατότητα να απασχοληθεί με αρχαία και ιστορικά μέταλλα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο από άποψη ιστορική και τεχνολογική, όσο και από άποψη συντήρησης εφόσον έπρεπε να αντιμετωπισθεί πληθώρα διαφορετικών περιπτώσεων φθοράς.

Το μέταλλο, από τη φύση του είναι ένα πολύπλοκο, ιδιόμορφο υλικό, αλλά παράλληλα αρκετά εντυπωσιακό και γοητευτικό. Το πέρασμα του χρόνου, οι περιβαλλοντικές συνθήκες του χώρου παραμονής του, ο τρόπος χρήσης του, οι προγενέστερες, συχνά ατυχείς επεμβάσεις, καθώς και η συνύπαρξη με άλλα υλικά μη συναφή (ύφασμα, ξύλο), αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες για τη διατήρηση ή την οποιαδήποτε μεταβολή της κατάστασής του.

Σκοπός του εργαστηρίου είναι, να επέμβει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο σε κάθε αντικείμενο ξεχωριστά, ακολουθώντας τις θεμελιώδεις αρχές, όπως έχει ήδη αναφερθεί και τα βασικά στάδια συντήρησης του μετάλλου, δηλαδή την εξέταση, καθαρισμό, σταθεροποίηση, προστασία, αισθητική αποκατάσταση, τα οποία μπορεί να εξελίσσονται και να μεταβάλλονται με την πρόοδο της επιστήμης. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι, η στρατηγική που εφαρμόζεται βασίζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αντικείμενου καθώς και στους μηχανισμούς φθοράς ή διάβρωσης του είδους του μετάλλου που έχει χρησιμοποιηθεί.

Επίσης, παράλληλα με τις διαδικασίες συντήρησης πραγματοποιούνται και εργασίες στην προσέγγιση της σύστασης (ποσοτική - ποιοτική) του μετάλλου και στις συνθήκες επεξεργασίας (θερμική - μηχανική) του τελικού αντικειμέ-

νου. Οι φυσικοχημικές μέθοδοι (XRF, XRD, SEM, μεταλλογραφικό μικροσκόπιο) μπορούν να επιτύχουν μια τέτοια προσέγγιση, με σκοπό να απαντήσουν σε ερωτήματα όπως η χρονολογία, η προέλευση και ο τρόπος κατασκευής.

Η προγραμματισμένη μεταστέγαση του τμήματος στο κτήριο της οδού Κριεζώτου 3, σε χώρο κατάλληλα διαμορφωμένο για εργαστηριακή χρήση, είναι βέβαιο ότι θα άρει τους περιορισμούς που θέτουν οι ασφυκτικοί σήμερα χώροι. Ταυτόχρονα, η ανακούφιση από την πιεστική προθεσμία της επανέκθεσης, θα είναι προς όφελος της συστηματικής έρευνας που συχνά υποσκελίζεται από την ανάγκη συντήρησης μεγάλου αριθμού έργων.

Φαίνεται ότι παράλληλα με την επαναλειτουργία του μουσείου, το πεδίο δραστηριοτήτων και οι προοπτικές του τμήματος συντήρησης θα διευρυνθούν, έχοντας πάντοτε ως επίκεντρο της προσπάθειας, τη διατήρηση των έργων .

(Το κείμενο συντάχθηκε από τους συντηρητές και πρόκειται να δημοσιευτεί και αλλού (περιοδικό Επτάκυκλος, Internet) με σκοπό την παρουσίαση των δραστηριοτήτων του τμήματος συντήρησης).

Η ΜΗΧΑΝΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ

Την άνοιξη του 1998, εγκαταστάθηκε στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη το πρόγραμμα ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων Advance.

Αν και το Advance είναι ένα βιβλιοθηκονομικό πρόγραμμα, παραμετροποιήθηκε σύμφωνα με τις ανάγκες των Ιστορικών Αρχείων από τους υπαλλήλους της εταιρείας Elidos. Αποτέλεσμα αυτής της εργασίας είναι η δημιουργία ενός προγράμματος, μοναδικού στο είδος του, που αποσκοπεί στην καλύτερη εξυπηρέτηση τόσο των ελλήνων και ξένων ερευνητών όσο και των εργαζομένων στα άλλα τμήματα του Μουσείου. Έτσι, έχουμε τη γέννηση ενός πυρήνα επεξεργασίας αρχειακών μονάδων (αρχεία - συλλογές - φωτογραφικά αρχεία) κ.τ.λ.

Το πρόγραμμα άρχισε να εμπλουτίζεται από την αρχή το καλοκαιριού. Για την εισαγωγή των στοιχείων χρησιμοποιήθηκαν οι υπό έκδοση κατάλογοι των Ιστορικών Αρχείων, των οποίων την επιμέλεια έχει η προϊστάμενη του Τμήματος κυρία Βαλεντίνη Τσελικά. Στη βάση έχουν ήδη καταχωρηθεί τα Αρχεία και οι Συλλογές καθώς επίσης τα Φωτογραφικά Αρχεία και τα σύμμεικτα Φωτογραφιών, τα οποία αποτελούν το κύριο σώμα του υλικού των Ιστορικών Αρχείων. Το τελευταίο διάστημα έχει αρχίσει η αναλυτική εισαγωγή των Αρχειακών Μονάδων. Έχουν εισαχθεί και είναι αναζητήσιμα τα έγγραφα της Φιλικής Εταιρείας καθώς και μεγάλο τμήμα από τη συλλογή των εγγράφων του Γιάννη Βλαχογιάννη, μέρος της οποίας βρίσκεται στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη.

Η εισαγωγή των δεδομένων γίνεται με βάση τα διεθνή πρότυπα και στηρίζεται στο Unimarc. Το Unimarc είναι ένα σύστημα περιγραφής βιβλιογραφικών δεδομένων, το οποίο βοηθά την εύκολη ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα σε διεθνή και εθνικά βιβλιογραφικά κέντρα. Η καταλογογράφηση βασίζεται στους AACR 2 (Anglo-American Cataloguing Rules 2).

Τα στοιχεία τα οποία εισάγει ο καταλογογράφος, όπως αναφέρθηκε και πριν, είναι βασισμένα στους υπό έκδοση καταλόγους. Οι πληροφορίες τις οποίες αντλούμε είναι ο τίτλος του αρχείου ή της συλλογής - ανάλογα με το τι επεξεργαζόμαστε: το θέμα, οι χρονολογίες, τα αναφερόμενα πρόσωπα, ο δωρητής, το μέγεθος της δωρεάς καθώς και η κατάσταση στην οποία βρίσκεται η μονάδα. Σε κάθε αναγραφή υπάρχει μικρό κείμενο περιλήψης, το οποίο κάνει γνωστό στο χρήστη το περιεχόμενο της αρχειακής μονάδας.

Η αναζήτηση μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους. Αναζητήσιμη είναι θεωρητικά και πρακτικά κάθε λέξη η οποία έχει εισαχθεί στο σύστημα. Αυτό όμως είναι πολύ γενικό. Γι' αυτό, ανάλογα με το τι θέλουμε να αναζητήσουμε χρησιμοποιούμε και το αντίστοιχο ευρετήριο. Υπάρχουν ευρετήρια για τους τίτλους, τους δωρητές, τα θέματα των αρχείων, τον αριθμό εισαγωγής καθώς και λέξεις κλειδιά μέσα σε τίτλους και θέματα. Δυνατή είναι και η σύνθετη αναζήτηση. Δίνοντας, δηλαδή, παραπάνω από έναν όρο μπορούμε να εξειδικεύσουμε την ερώτησή μας προς το σύστημα, π.χ. δίνουμε σαν όρο αναζήτησης το <Άργος>, το σύστημα μας υποδεικνύει σε ποιές αρχειακές μονάδες

υπάρχει το <Αργος>, είτε ως αναφερόμενος τόπος, είτε ως θέμα ή λέξη μέσα σε περιλήψη, στην οθόνη του υπολογιστή εμφανίζονται οι τίτλοι των μονάδων στις οποίες υπάρχει ο αναζητούμενος όρος. Βλέπουμε εμείς ότι το αποτέλεσμα της έρευνας δεν μας ικανοποιεί, έχουμε δηλαδή ένα πολύ μεγάλο αριθμό τίτλων από τους οποίους θέλουμε μόνο ένα συγκεκριμένο μέρος, κάνουμε μια δεύτερη έρευνα. Στη δεύτερη αναζήτηση δίνουμε τον όρο <Αργος>, αλλά αυτή τη φορά προσθέτουμε και τον όρο <επιστολή>. Έχουμε λοιπόν σαν όρο για αναζήτηση <Αργος - Επιστολή>. Το αποτέλεσμα της δεύτερης έρευνας μας δίνει μια πιο εξειδικευμένη απάντηση. Οι τίτλοι οι οποίοι εμφανίζονται τώρα είναι λιγότεροι. Ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει τον τίτλο που τον ενδιαφέρει και να εμφανιστεί στην οθόνη του η ζητούμενη επιστολή. Από την περιλήψη ο ερευνητής θα καταλάβει αν πράγματι αυτό είναι το έγγραφο το οποίο του χρειάζεται. Από την περιγραφή ίσως φανεί ότι η διαδικασία είναι χρονοβόρα, κάθε άλλο όμως. Ο χρόνος που χρειάζεται γι' αυτή την εργασία είναι ελάχιστος σε σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο έρευνας.

Προς το παρόν το πρόγραμμα λειτουργεί σε πειραματικό στάδιο από τους εργαζόμενους στα Ιστορικά Αρχεία. Μόλις γίνει η εγκατάσταση τοπικού δικτύου υπολογιστών στο χώρο των Αρχείων θα μπορεί το σύστημα να διατίθεται στους ερευνητές.

Δεν πρέπει όμως να επαναπαυόμαστε στο γεγονός ότι η χρήση των ηλεκτρονικών συστημάτων επεξεργασίας δεδομένων αποτελεί πανάκεια. Αν δεν εισαχθούν σωστά τα δεδομένα δεν μπορεί να γίνει σωστή αναζήτηση με αποτέλεσμα να έχουμε λανθασμένη απάντηση στην έρευνα. Η επιμελημένη εισαγωγή των στοιχείων είναι βασική προϋπόθεση για ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Εντούτοις, η μηχανοργάνωση των Ιστορικών Αρχείων είναι απαραίτητη για την ορθότερη λειτουργία του τμήματος καθώς και για την ανταλλαγή πληροφοριών με άλλες αντίστοιχες υπηρεσίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Η συνύπαρξη, στη μνήμη του υπολογιστή, προσώπων τα οποία διατηρούσαν παλαιά φιλικές σχέσεις όπως ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Πηνελόπη Δέλτα, ο Νικόλαος Πλαστήρας καθώς και η συνάντησή τους για πρώτη φορά με τους ήρωες της Επανάστασης, τους Φιλικούς αλλά και άλλα πρόσωπα, είναι κάτι που πριν από κάποια χρόνια κανείς δεν θα το φανταζόταν. Ίσως έχουν να πουν πολλά, ίσως και να δυσανασχετήσουν γιατί τους χαλάσαμε την αρχαιακή τους γαλήνη και δεν τους αφήσαμε να ζουν αρμονικά στοιβαγμένοι στα ράφια των Ιστορικών Αρχείων.

ΦΩΛΡΕΝΤΙΑ ΜΑΚΡΥΝΙΚΟΛΑ
Ιστορικά Αρχεία - Βιβλιοθήκη

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

Στη διάρκεια του 1998, τα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη συνέχισαν, παρά τις αντίθετες συνθήκες, τη λειτουργία τους με τον ίδιο πάντα χαμηλό τόνο που τα χαρακτηρίζει, αλλά με την προσπάθεια για την ολοκλήρωση της υποδομής που είναι πάντα απαραίτητη για ένα αρχείο.

Κατά τη διάρκεια της χρονιάς που πέρασε συνεχίστηκαν οι εργασίες στις διάφορες αρχειακές μονάδες ως εξής:

Αρχείο Μαυροκορδάτου: το επιμελείται εδώ και πολλά χρόνια ο κ. Αλέξανδρος Χατζ-Σούτσος με τη βοήθεια της Μαρίας Δημητριάδη. Η ταξινόμηση έχει σχεδόν τελειώσει. Απομένουν λίγοι ακόμη φάκελοι και ελπίζουμε να έχουμε σε σύντομο χρονικό διάστημα την πλήρη καταγραφή του τόσο σημαντικού αυτού αρχείου.

Αρχείο Σούτζου-Καρατζά: το σημαντικό αυτό αρχείο βρίσκεται στο τέλος της ταξινόμησής του από την κα Εύη Παυλώς.

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου: έχει τελειώσει η αποδελτίωση όλων των εγγράφων του Αρχείου που αφορούν στα διάφορα υπουργεία καθώς και μεγάλο τμήμα της γενικής αλληλογραφίας με την εθελοντική εργασία των κυριών Ειρήνης Παπαϊωάννου, Άννας Πολίτη και Ανηγόνης Στυλιανοπούλου.

Φωτογραφικό Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου: η κα Ρενάτα Ζαφειριάδου-Μαύρου ταξινόμησε και αποδελτίωσε το υλικό. Επιμελήθηκε ακόμη την εισαγωγή του σε ειδικό πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Φωτογραφικό Αρχείο Νικολάου Πλαστήρα: η κα Ρενάτα Ζαφειριάδου-Μαύρου ταξινόμησε και αποδελτίωσε το υλικό.

Αρχείο Εύας Σικελιανού: η κα Ευθαλία Παπαδάκη τελείωσε την ταξινόμησή του, παράλληλα με την εκπόνηση της διδακτορικής της διατριβής.

Αρχείο Δομνιανού Κυριαζή: η προϊσταμένη των Ιστορικών Αρχείων κα Βαλεντίνη Τσελικά τελείωσε την ταξινόμησή του.

Αρχείο Αγώνα: η κα Μαρία Δημητριάδη τελειώνει την αποδελτίωσή του.

Αρχείο Αλεξάνδρου και Βιργινίας Ζάννα: τελείωσε η ταξινόμηση και η αποδελτίωσή του καθώς και ο κατάλογος όλων των εγγράφων από τον κ. Αλ. Π. Ζάννα. Εκδόθηκε φωτοτυπημένος κατάλογος σε λίγα αντίτυπα για χρήση από τους ερευνητές των Ιστορικών Αρχείων.

Αρχείο Ελισάβετ Τομπιάζη: έγινε ταξινόμηση και μικρός κατάλογος των περιεχομένων του από τον κ. Αλ. Π. Ζάννα.

Αρχείο Π. Σ. Δέλτα: η αποδελτίωσή του γίνεται από τον κ. Αλ. Π. Ζάννα.

Παράλληλα άρχισε η εγκατάσταση του συστήματος μηχανογράφησης. Το σύστημα αυτό, παρέχει τη δυνατότητα στο προσωπικό των Ιστορικών Αρχείων και τους μελετητές, να ερευνήσουν τα διάφορα αρχεία και να εντοπίζουν με ταχύτητα και ευκολία τα διάφορα έγγραφα. Η εγκατάσταση δεν έχει ακόμη τελειώσει, στο βαθμό που δεν έχουν τοποθετηθεί οι διάφοροι σταθμοί εργασίας και δεν έχει ολοκληρωθεί η τελική εμφάνιση του προγράμματος. Η κυρία Φλωρεντία Μακρινικόλα έχει αρχίσει, παράλληλα με την εργασία καταγραφής της βιβλιοθήκης των Ιστορικών Αρχείων, την εισαγωγή των πρώτων

στοιχείων που υπάρχουν διαθέσιμα σε τέτοια μορφή που να επιτρέπει την ηλεκτρονική τους επεξεργασία. Η κα Μακρυνικόλα είναι τελειόφοιτος των Τ.Ε.Ι. βιβλιοθηκονομίας της Αθήνας και εργάστηκε για έξι μήνες στα Ιστορικά Αρχεία στα πλαίσια της πρακτικής της άσκησης.

Οι συνεργάτες των Ιστορικών Αρχείων έλαβαν μέρος στις εξής εκδηλώσεις: Εκδηλώσεις για τη συγκρότηση Ιστορικού Αρχείου στο Λαογραφικό Μουσείο Σκοπέλου, στις 31 Μαΐου 1997. Έγινε μία παρουσίαση των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου μας από την κα Βαλεντίνη Τσελίκια. Η κα Ειρήνη Παπαϊωάννου μίλησε για το θεσμό των εθελοντών και ο υπογράφων για το Αρχείο της Π. Σ. Δέλτα που βρίσκεται κατατεθειμένο στα Ιστορικά Αρχεία. Η κα Μαρία Δημητριάδη παρουσίασε την εργασία της με θέμα "Η Σκόπελος κατά τον 19ο Αιώνα", βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στο "Αρχείο του Αγώνα" που βρίσκεται στα Ιστορικά Αρχεία του μουσείου μας.

Στις 14 Μαρτίου 1998, η υπεύθυνη των Ιστορικών Αρχείων, κα Βαλεντίνη Τσελίκια, έλαβε μέρος σε Ημερίδα της Ελληνικής Αρχαικής Εταιρείας με θέμα τη διαχείριση και πρόσβαση στα αρχεία των πολιτικών κομμάτων και προσωπικοτήτων. Στην Ημερίδα συμμετείχαν εκπρόσωποι κομμάτων και ιδρυμάτων των διαφορετικών πολιτικών χώρων που διαχειρίζονται τέτοιου είδους αρχεία. Η εκδήλωση σημείωσε μεγάλη επιτυχία η δε παρουσίαση της πολιτικής των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη, σε ό,τι αφορά τη διαχείριση και την πρόσβαση σε τέτοιου είδους αρχεία, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τη συζήτηση που επακολούθησε. Τα πρακτικά της Ημερίδας θα εκδοθούν σύντομα σε τόμο από την Ελληνική Αρχαική Εταιρεία.

Στο Πρώτο Διεθνές Σιφναϊκό Συμπόσιο που πραγματοποιήθηκε στη Σίφνο από 25 ως 28 Ιουνίου 1998 συμμετείχαν με ανακοινώσεις τους ο Διευθυντής του Μουσείου κ. Άγγελος Δεληβορριάς, καθώς και οι κυρίες Κάτε Συνοδινού και Βαλεντίνη Τσελίκια.

Η κα Βαλεντίνη Τσελίκια βρίσκεται στο Παρίσι και παρακολουθεί τρίμηνο σεμινάριο μετεκπαίδευσης και ενημέρωσης στα Γαλλικά Κρατικά Αρχεία. Αναμένεται να επιστρέψει στο τέλος του 1998.

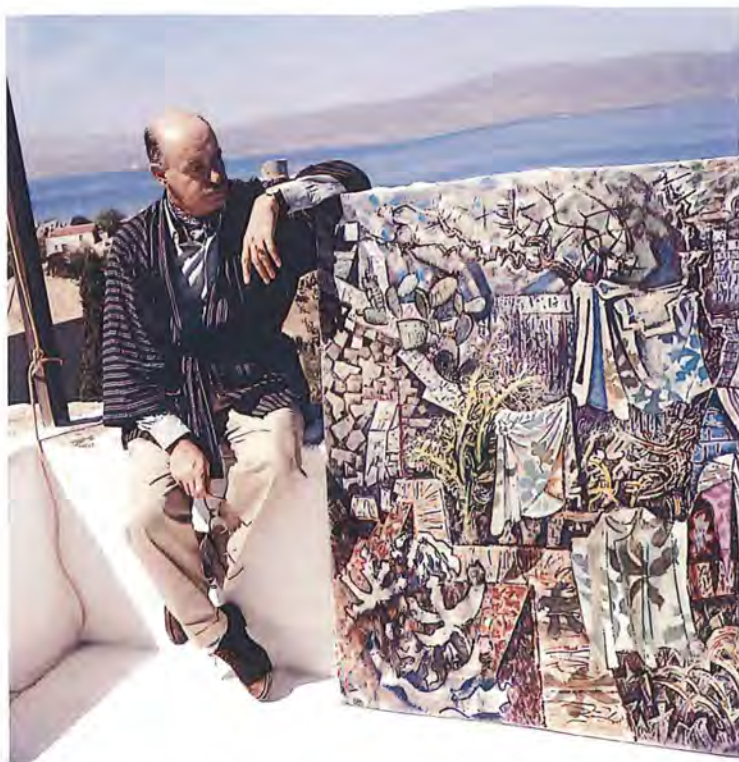
Η κα Μαρία Δημητριάδη ανέλαβε να διδάξει στοιχεία αρχειονομίας σε πρόγραμμα κατάρτισης με τίτλο "Ηλεκτρονική διάσωση ιστορικών αρχείων" που απευθύνεται σε απόφοιτους λυκείου.

Τέλος, θα πρέπει να υπογραμμιστεί η σημαντική, ουσιαστική και ποικιλότητα βοήθεια των Φίλων του Μουσείου προς τα Ιστορικά Αρχεία.

Αλ. Π. ΖΑΝΝΑΣ
Ιστορικά Αρχεία

Άποψη του σπιτιού. Σχέδια από την Ινδία, 1992
Φωτ. J.F. Bonhomme

*Ν. Χατζηκυριάκος Γκίκας στην ταρατσα της Ύδρας, 1959
Φωτ. Ρη. Βουκας*

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΛΗ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ-ΓΚΙΚΑ

Όπως είναι γνωστό, ο ζωγράφος Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας δώρισε το σπίτι της οδού Κριεζώτου 3 με τα υπάρχοντά του καθώς και την Πινακοθήκη Χατζηκυριάκου-Γκίκας στο Μουσείο Μπενάκη. Μετά το θάνατό του, το 1994, άρχισε μία πρώτη καταγραφή του Αρχείου του, η οποία όμως διακόπηκε λόγω των αναγκών της μετακόμισης των Ιστορικών Αρχείων στην οικία Δέλτα, στην Κηφισιά.

Από το Φθινόπωρο του 1997, ο υπογράφων ξεκίνησε τη λεπτομερή καταγραφή του Αρχείου. Η καταγραφή δεν αφορά στα έργα ζωγραφικής, σχέδια

κλπ. του ζωγράφου που έχουν ήδη αποδελτιωθεί και δεν εντάσσονται οργανικά στο Αρχείο Γκίκα, αλλά μόνο στα διάφορα έγγραφα, επιστολές, κ.ά. Στην εργασία αυτή, η συμβολή του συνεργάτη της Πινακοθήκης Χατζηκυριάκου-Γκίκα, κ. Νίκου Παΐσιου, είναι πολύπλευρη και σημαντική.

Ένα μεγάλο κομμάτι του Αρχείου βρέθηκε πρόχειρα ταξινομημένο από τη δεύτερη σύζυγο του ζωγράφου, Barbara. Η ταξινόμηση αυτή ακολουθούσε τη λογική των θεματικών ενοτήτων που ο ίδιος ο ζωγράφος θεώρησε σημαντικές για τη δουλειά του, χωρίς ένα γενικό κανόνα. Σε πολλά σημεία η ταξινόμηση ήταν διαταραγμένη από τη χρήση. Περιέχει κυρίως αλληλογραφία και στοιχεία σχετικά με τις εκθέσεις και τις εκδόσεις έργων και βιβλίων του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Σε άλλα σημεία του σπιτιού και του εργαστηρίου του ζωγράφου βρέθηκαν έγγραφα που συμπληρώνουν την όλη εικόνα του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Τέτοια στοιχεία είναι ενδεικτικά: ο φάκελος με τα σχολικά του τετράδια, η θητεία του ως καθηγητής στο Ε. Μ. Πολυτεχνείο, η δραστηριότητά του ως Ακαδημαϊκός.

Παράλληλα με το εμφανές σε πρώτο βαθμό ενδιαφέρον τους, οι φάκελοι με τα περιουσιακά του στοιχεία μας δίνουν την ενασχόλησή του με την αρχιτεκτονική: τα γραπτά του και τα διάφορα σχέδια για τη διαμόρφωση του εργαστηρίου και σπιτιού του, στην οδό Κριεζώτου, ή τη διαμόρφωση του κτήματος Rothschild στην Κέρκυρα (ανήκει στο γιο της δεύτερης του συζύγου), είναι χαρακτηριστικά της σκέψης του και των προβληματισμών του για την οργάνωση του περιβάλλοντος χώρου.

Τμήματα του Αρχείου Γκίκα έχουν ήδη δημοσιευθεί, ακόμη και κατά τη διάρκεια της ζωής του ζωγράφου. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις επιστολές του προς την πρώτη σύζυγό του, Αντιγόνη (Τίγκη) Κοτζιά, την αλληλογραφία με τον Henry Miller και τον Δημήτρη Πικιώνη που έχουν εκδοθεί σε αυτοτελείς τόμους. Μεμονωμένες επιστολές έχουν παρουσιαστεί σε περιοδικά και εφημερίδες, καθώς και σε ειδικές εκδόσεις. Η ταξινόμηση μας αποκαλύπτει και άλλα μικρότερα κείμενα ή τμήματα της αλληλογραφίας που έχουν ενδιαφέρον για μελέτη και ενδεχόμενη δημοσίευση.

Η ταξινόμηση του Αρχείου Γκίκα θα μας δώσει μία ολοκληρωμένη εικόνα του ζωγράφου μέσα από την αλληλογραφία του και τα διάφορα στοιχεία που αφορούν στην εν γένει δραστηριότητά του. Η επιστολογραφία του και η φιλία του με πολλές προσωπικότητες του αιώνα μας, φωτίζει πολλές πτυχές του πραγματικά κοσμοπολίτη ζωγράφου. Τα στοιχεία που προκύπτουν από την αλληλογραφία του σχετικά με τις εκθέσεις σε διάφορες γκαλερί ανά τον κόσμο και τις κριτικές των εκθέσεών του, μπορούν να μας δώσουν μία εικόνα της, πολλές φορές επίπονης, διαδικασίας μέσα από την οποία ένας ζωγράφος φτάνει στη γενική καταξίωση και αποδοχή. Η σημασία του Αρχείου αυτού βρίσκεται στο γεγονός ότι ο Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας κρατούσε περίπου τα πάντα: κάθε χαρτί, κάθε σημείωση, κάθε επιστολή που απευθυνόταν σ' αυτόν. Η μελέτη του Αρχείου, όταν αυτό ταξινομηθεί, θα μας δώσει πολλά στοιχεία, όχι μόνο για τον ίδιο τον ζωγράφο και το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον,

*Άποψη της Πινακοθήκης Γκίκα, 1995
Φωτ. Κώστας Μανώλης*

αλλά και για μία πλειάδα άλλων καλλιτεχνών και ανθρώπων του πνεύματος που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνεργάστηκαν μαζί του.

Από τις αρχές Σεπτεμβρίου 1998 και για 4 μήνες εργάζεται στην Πινακοθήκη Χατζηκυριάκου-Γκίκα η τελειόφοιτη του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών Κα Έλση Στεφανάκη η οποία βοηθά στην ταξινόμηση του Αρχείου Γκίκα. Η εργασία της αυτή εντάσσεται σε πρόγραμμα πρακτικής άσκησης των φοιτητών του Τμήματος.

*ΑΛ. Π. ΖΑΝΝΑΣ
Ιστορικά Αρχεία*

ΤΙΓΚΗ ΓΚΙΚΑ: ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Ν. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟ-ΓΚΙΚΑ

"Όλοι οι δρόμοι φθάνουν εκεί που είναι φτιαγμένος ο άνθρωπος για να φθάσει. Εγώ βιάζομαι, γι' αυτό τόσο πολύ επιμένω..."

Οι παραπάνω σειρές είναι ένα μικρό απόσπασμα από την προσωπική αλληλογραφία, της Αντιγόνης (Τίγκης) Κοτζιά με τον δεύτερο σύζυγό της, το ζωγράφο Νίκο Χατζηκυριάκο-Γκίκα. Δύο πνευματικοί άνθρωποι με δικούς τους ξεχωριστούς κώδικες επικοινωνίας, δύο ανήσυχια πνεύματα: ο αυστηρός και αγέρωχος ζωγράφος Νικολής, η δυναμική αλλά συνάμα λυρική και τρυφερή ποιήτρια και γλύπτρια Τίγκη. Δύο άνθρωποι που λάτρευαν την μορφοβία και την καλαισθησία, την ποιότητα και το λεπτό γούστο. Κοινή τους αγάπη, η αγάπη για την τέχνη. Δύο ισχυρές προσωπικότητες που έλαμψαν και ξεχώρισαν στους καλλιτεχνικούς κύκλους, στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Η μελέτη της προσωπικής τους αλληλογραφίας μας παρέχει πληροφορίες για το καλλιτεχνικό τους έργο: τις εκθέσεις του Γκίκα σε πολύ σημαντικές γκαλερί στο Παρίσι και το Λονδίνο, την ενασχόλησή του με τα θεατρικά σκηνικά, καθώς και την ποιητική δημιουργία αλλά και την εμπλοκή σε κινηματογραφική παραγωγή για την Τίγκη. Είχαν επαφές με εξέχουσες προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους: René Char, ζεύγος Braque, Henry Miller, Οδυσσέα Ελύτη, Christian και Yvonne Zervos, Τάκη Παπατσώνη κ.ά. Τα γράμματα αυτά σηματοδοτούν την πορεία των δύο αυτών καλλιτεχνών προς την αναγνώριση και την καταξίωση.

Στη συνέχεια παρατίθεται ένα γράμμα της Τίγκης προς τον Νικολή. Είναι ενδεικτικό των φιλοσοφικών αναζητήσεων και ανησυχιών της ποιήτριας και γλύπτριας. Παρ' όλο που η γραφή της βρίσκεται πιο κοντά στον προφορικό λόγο, γεγονός που μας ξενίζει για λίγο, η Τίγκη αναπτύσσει έναν εξαιρετικό συλλογισμό που έχει ως βάση του τις απόψεις του Αριστοτέλη για την οργανικότητα. Αυτές τις προσαρμόζει στο ζωγραφικό έργο του Γκίκα. Μιλά για τη σύνθεση, για το οργανικό σύνολο, από το οποίο τίποτα δεν μπορεί να αποκοπεί, όπως ακριβώς συμβαίνει στο ανθρώπινο σώμα. Η υπέροχη αυτή σωματοψυχική σύνθεση, δεν κλείνει μόνο το σκοπό της ζωής μέσα της: το πνεύμα υπάρχει για να επινοεί, να σχεδιάζει το ωραίο και το καλό, και τα χέρια είναι πλασμένα για να δουλεύουν το υλικό και να το προσαρμόζουν στις απαιτήσεις του σχεδίου. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν τα ουσιαστικά γνωρίσματα της τέχνης, στα οποία η Τίγκη έχει αναλώσει το λογισμό της, όπως αποδεικνύουν τα γράμματά της. Αποκαλύπτεται η αυξημένη της ευαισθησία, η ικανότητά της να κρίνει την εξωτερική πραγματικότητα και η προσπάθειά της να επιτύχει την αρετή και την τελειότητα.

Η επιστολή που ακολουθεί βρίσκεται στο Αρχείο Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα στο φάκελο της αλληλογραφίας του με την πρώτη σύζυγό του Τίγκη. Ένα μεγάλο

*Georges Braque, Marcelle Braque, Τίγκη Γκίκα
Παρίσι, 1948*

τμήμα των επιστολών του Γκίκα προς την Τίγκη έχει ήδη δημοσιευθεί στο βιβλίο του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα "Γράμματα στην Τίγκη, 1945-1955". Φιλολογική επιμέλεια Ιωάννα Κριτσέλη-Προβίδη, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1991.

Είναι από τις λίγες επιστολές όπου η Τίγκη δεν υπογράφει στο τέλος της. Έχει γραφτεί κατά τη διάρκεια των γυρισμάτων μίας μικρού μήκους ταινίας, στη νότια Γαλλία, το Φθινόπωρο του 1948. Παρ' όλες τις προσπάθειές μας, δεν καταφέραμε να βρούμε στοιχεία για την ταινία. Το μόνο στοιχείο που μας δίνει η ίδια η Τίγκη είναι ο σκηνοθέτης της ταινίας: Bernard Deschamps.

Η επιστολή δημοσιεύεται όπως βρέθηκε. Τεχνικοί λόγοι επέβαλαν την μονοτονική μεταγραφή της. Έχει αντικατασταθεί μόνο το όνομα του ζωγράφου εκεί που αυτό λείπει αλλά υπονοείται.

ΕΛΣΗ ΣΤΕΦΑΝΑΚΗ

Εδώ [Νικολή μου] σου γράφω δυο λόγια γι' αυτό που λες όσο αφορά τη ζωγραφική. Λές κάνω σύνθεση όχι ανάλυση, ωραία. Σου γράφω αυτά που δεν υπάρχουν λόγια να τα πει κανείς. Κάθε μέρα αυτό ακούω, ότι ξεπερνάμε πρώτα κάτι, μετά σταματάμε, μετά δουλεύουμε και βγαίνει κάτι. Μοιάζει αίνιγμα αλλά έτσι είναι!!

Για μένα σύνθεσις θα πει πολλά πράγματα σ'ένα. Αλλά αυτά τα πράγματα πρώτα τα πεθαίνουμε, τους αφαιρούμε την έκτασή τους ας πούμε, και ύστερα τους ξαναδίνουμε ζωή εμείς!! Πως να σου το πω, δεν ξέρω. Αυτό νομίζω είναι ο δρόμος ο κρυφός ο μυστικός!! Μόνο ο δρόμος ο οποίος φέρνει αυτά που τους έδωσε ένας άλλος ή ήθελε (εδώ δεν το 'χα πολύ σκεφθεί ακόμα για την φύση, αλλά το αισθάνομαι πως έτσι θα είναι) κάθε αντικείμενο στη θέση του για το όλο. Ένα αντικείμενο ανήκει ας πούμε μισό στο ένα μέρος και μισό στο άλλο. Κάποια σκέψη [Νικολή] μου με βοηθεί σ'αυτό που κάνω ή σ'αυτό που λέγω (όσο άσχημα και αν το διατυπώνω). Ένα πράγμα υπάρχει, υπάρχει ένας δρόμος δεν υπάρχουν πολλοί δρόμοι, άλλο είναι ο τρόπος της διατύπωσης, και ο *Char* το ίδιο λέει και όλοι. Κίνηση και αποτέλεσμα υποκειμενικό, σαν να πούμε μια μονάδα ένα κάδρο. Ένα αντικείμενο, ας πούμε ένα σπίτι, γίνεται ή ένας κόσμος ή αν είναι πολλά σπίτια, το ένα σπίτι είναι το χέρι, το άλλο σπίτι είναι το κεφάλι, το άλλο το πόδι του οδηγού, του ενός κάδρου. Είναι απαραίτητη μια φιλοσοφική σκέψη απάνω σ' αυτό το ζήτημα, ότι πάνε οι γνώσεις του ανθρώπινου νου, μετά το έργο μιλά δίχως να ξέρουμε πως και γιατί. Υπάρχει ένας ιδιαίτερος λογισμός. Ας πούμε, ότι έχει έκταση έχει σύνθεση. Ας πούμε, πριν όμως τα αντικείμενα συνθετηθούν, πρέπει να τους αφαιρέσουμε την έκτασή τους, όταν μιλάνε μεταξύ τους ή κινούνται ακόμα. Μια ιδέα πίσω από αυτό που κάνουμε, αυτού του δρόμου που ξεκίνησαν οι Αρχαίοι από την πηγή. Ο καλύτερος θα το πει καλύτερα, και ο χειρότερος θα το πει καλά. σαν αφαίρεση και σαν πρόσθεση θέλουμε ένα αριθμό δέκα. Υπάρχει 5+5 όμοιο, υπάρχει 6+4 7+3 8+2. Αυτό είναι ατομική υπόθεση. Εφσους τώρα. Επειδή μου 'γραψες την λέξη σύνθεση που είναι πολύ δύσκολη, ήθελα να σου πω πως την αισθάνομαι, πως την σκέφθηκα. Τώρα δεν ξέρω αν συμφωνείς πάντως ήθελα να σου τα πω.

Σε φιλώ [Νικολή] μου έχει όλες τις δυνατότητες μέσα σου κι υπάρχουνε μέσα στο έργο σου.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ ΠΑΙΡΝΕΙ ΝΕΑ ΜΟΡΦΗ

Εδώ και ένα χρόνο περίπου, αφότου τελείωσε η ανάπλαση των κτηριακών εγκαταστάσεων του Μουσείου Μπενάκη, έχουν ξεκινήσει συστηματικά οι διάφορες εργασίες για την επανέκθεση των συλλογών του. Μέσα στις ανακαινισμένες αίθουσες και τους ευρύχωρους πλέον χώρους του, βλέπει κανείς ένα μεγάλο αναβρασμό, βλέπει το προσωπικό του να πηγαиноέρχεται με βιασύνη, παντού στημένοι πάγκοι εργασίας, ειδικά μηχανήματα μεταφοράς, ξύλινα κιβώτια, καρότσια με αντικείμενα να μεταφέρονται από τα εργαστήρια συντήρησης ή τις μουσειακές αποθήκες στις νέες προθήκες. Αντικρύζει γενικά ένα τρελλό πανηγύρι, ένα πανηγύρι όμως γεμάτο δημιουργία, χαρά και συγκίνηση που δίνει στο Μουσείο τη γνώριμη του εικόνα, του δίνει πάλι σάρκα και οστά. Χάρη στο Διευθυντή του, κύριο Άγγελο Δεληβορριά, στον οποίο οφείλεται όχι μόνο η σύλληψη της επανέκθεσης του υλικού αλλά και η εκτέλεσή του, χάρη στις ξεκάθαρες, αισθητικές αντιλήψεις του, το Ίδρυμα ντύνεται σιγά-σιγά με την καινούργια πλουμιστή φορεσιά του.

Οι πυρετώδεις προετοιμασίες έχουν παρασύρει στον εντατικό ρυθμό τους και τη Βιβλιοθήκη του Μουσείου. Εξω από τη είσοδό της, ευρίσκονται στοιβαγ-

Εικ. 1. Ο χώρος έξω από την είσοδο της Βιβλιοθήκης.

μένα 2.000 περίπου κιβώτια με βιβλία και περιοδικά (εικ. 1-2), που περιμένουν τη σειρά τους να μεταφερθούν στους εσωτερικούς της χώρους και να τακτοποιηθούν στα καινούργια ράφια. Φυσικά οι χώροι αυτοί, όπως άλλωστε και οι χώροι του υπόλοιπου Μουσείου έχουν οργανωθεί υποδειγματικά με σύγχρονες προδιαγραφές, συστήματα ηλεκτρονικής ασφάλειας και πυρασφάλειας, κλιματισμό, έλεγχο της υγρασίας και του φωτισμού, ηχομόνωση και αντικλεπτικό σύστημα.

Πριν προχωρήσουμε όμως στην παράθεση των εργασιών που πρόκειται να πραγματοποιηθούν για να ντυθεί και η Βιβλιοθήκη με τα καλά της και να πάρει την τελική της μορφή, θα ήταν ίσως χρήσιμο να δώσουμε μερικές πληροφορίες σχετικές με τη λειτουργία και τις δραστηριότητες της, όλο αυτό το διάστημα που παρέμεινε κλειστή για το ευρύ κοινό. Από το 1993 μέχρι σήμερα, η συλλογή πλουτίστηκε με περισσότερους από 10.000 τόμους βιβλίων και περιοδικών, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων προήλθε από σημαντικές δωρεές. Συνεχίστηκαν όμως με αμείωτο ενδιαφέρον και οι αγορές και οι συνδρομές των περιοδικών παρόλες τις οικονομικές δυσκολίες που δημιούργησε η διάθεση όλου του προϋπολογισμού του Μουσείου στις οικοδομικές εργασίες.

Από τις μεγαλύτερες και πιο αξιόλογες δωρεές αναφέρουμε τις ακόλουθες: της Μαρίας Σπέντσα με 3000 βιβλία ιστορικά, λογοτεχνικά και ταξιδιωτικά (1); της Αργίνης Γούτου με πλούσιο λαογραφικό υλικό, της Τατιάνας και του Roger Milliech με πάμπολλα βιβλία τέχνης, της κληρονομιάς Ευμένη-Λαμπριδίη

Εικ. 2. Μερική άποψη της Βιβλιοθήκης από την είσοδό της.

Εικ. 3. Αποψη του υπογείου πατώματος της Βιβλιοθήκης με τα μεταλλικά κυλιόμενα ράφια.

με πληροφοριακά, λογοτεχνικά και ιστορικά κείμενα, του Ηλία Παρασκευά με βιβλία τέχνης, φιλολογικά συγγράμματα και περιοδικά, του Χρήστου Λαμπράκη με πολύτιμα βιβλία αναγεννησιακής τέχνης και της Φωτεινής Τασίου με πολλές σειρές περιοδικών τέχνης και λογοτεχνίας.

Όλες οι καινούργιες εκδόσεις που εισήχθησαν στη συλλογή καταγράφησαν στο βιβλίο εισαγωγής, καταλογογραφήθηκαν, ταξινομήθηκαν και έγινε η εγγραφή τους στο πρόγραμμα της μηχανοργάνωσης. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε και η αναδρομική εγγραφή του προηγούμενου, παλαιού καταλόγου στον ηλεκτρονικό υπολογιστή (σύνολο 38.000 εγγραφές) με αποτέλεσμα να έχει ολοκληρωθεί η καταχώριση των δεδομένων της Βιβλιοθήκης. Στις εγγραφές αυτές συμπεριλαμβάνεται και η συλλογή της δωρεάς, της βιβλιοθήκης του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, που αποτελεί παράρτημα της βιβλιοθήκης του Μουσείου και περιλαμβάνει 7.000 τόμους (2). Τακτοποιήθηκε επίσης σε φακέλλους, με χρονολογική σειρά, το αρχείο αποκομμάτων εφημερίδων στη συλλογή του Γκίκα και χρήσιμο αποτέλεσμα αυτής της ταξινόμησης ήταν η δημοσίευσή τους σε ειδική έκδοση (3).

Ο παραδοσιακός, παλιός δελτιοκατάλογος της Βιβλιοθήκης, πλουτίστηκε με καινούργια δελτία από τις συνεχείς εκτυπώσεις των εγγραφών του ηλεκτρονικού καταλόγου, προκειμένου να λειτουργήσει παράλληλα με το μηχανογραφικό σύστημα για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγνωστών. Προχώρησε ακόμη, σε ικανοποιητικό βαθμό, η βιβλιοδεσία περιοδικών σειρών που ξεπέρασε τον αριθμό των 500 τόμων.

Αυτές, πολύ σύντομα, ήταν οι βασικές δραστηριότητες της Βιβλιοθήκης, η οποία δεν αρνήθηκε ποτέ, αν και δεν ήταν προσιτά τα βιβλία της, να συμμετέχει σε διάφορες εκθέσεις, δανείζοντας το υλικό της, που εντόπιζε με μεγάλη δυσκολία στους αποθηκευτικούς χώρους.

Ας επανέλθουμε όμως στις προετοιμασίες για την επανασύσταση της Βιβλιοθήκης, που ετοιμάζεται με γοργό ρυθμό να δεχθεί και πάλι φιλόξενα τους φίλους αναγνώστες της. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι δεν έχει αλλάξει η θέση της, ευρίσκεται στο ίδιο σημείο που ήταν πάντοτε, με τη διαφορά ότι έγιναν εσωτερικές αλλαγές για να εξοικονομηθεί περισσότερος ωφέλιμος χώρος. Συγκεκριμένα, σκάφτηκε όλο το δάπεδό της, περίπου ενάμισο μέτρο προς τα κάτω, και δημιουργήθηκαν έτσι δύο πατώματα που συνδέονται μεταξύ τους με δύο εσωτερικές σκάλες. Στο υπόγειο πάτωμα, στήθηκαν κυλιόμενα, μεταλλικά ράφια (εικ. 3) σε όλο το μήκος της αίθουσας, η οποία αποτελεί πλέον το γενικό βιβλιοστάσιο. Στο δεύτερο πάτωμα, ο τοίχος καλύφθηκε με ξύλινη επένδυση και ξύλινες, κλειστές με τζάμι βιβλιοθήκες. Πρόκειται να τοποθετηθούν μεγάλα τραπέζια με καρέκλες, γραφεία και ο βασικός δελτιοκατάλογος ώστε ο χώρος αυτός να αποτελέσει το αναγνώστηριο της συλλογής. Στο πλάι του αναγνώστηριου, δεξιά καθώς μπαίνουμε στη Βιβλιοθήκη, υπάρχει μία ακόμα αίθουσα με μεταλλικά ράφια, η οποία θα φιλοξενήσει τα περιοδικά. Από αυτήν ακριβώς την αίθουσα ξεκίνησαν οι πρώτες προσπάθειες επανατοποθέτησης του υλικού. Πιο αναλυτικά, τακτοποιήθηκαν ήδη με αλφαβητική και χρονολογική σειρά όλα τα περιοδικά, ξενόγλωσσα και ελληνικά (εικ. 4). Στο βιβλιοστάσιο του υπογείου θα τοποθετηθούν όλες οι μονογραφίες, σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα της Βιβλιοθήκης, το οποίο προτάσσει τα βιβλία της τέχνης, στη συνέχεια περιλαμβάνει τα ταξιδιωτικά έργα,

Εικ. 4. Η αίθουσα της συλλογής με τα περιοδικά.

τα ιστορικά κείμενα, τα λογοτεχνικά συγγράματα, τις βιογραφίες, τα θρησκευτικά κ.ο.κ.

Στον επάνω, κεντρικό χώρο, μέσα στα ξύλινα ντουλάπια, θα τοποθετηθούν τα χειρόγραφα, οι σπάνιες και πολύτιμες εκδόσεις, όπως επίσης και τα βιβλία σε σχήμα folio στα ειδικά, χαμηλά συρτάρια.

Παράλληλα με την ταξινόμηση του υλικού στα ράφια, θα γίνεται και ο απαραίτητος έλεγχος για κάθε βιβλίο, αν υπάρχει στον κατάλογο και αν είναι περασμένο στο μηχανογραφικό πρόγραμμα. Θα πραγματοποιείται ακόμη σε κάθε βιβλίο η εφαρμογή του αντικλεπτικού συστήματος και ο νέος τρόπος τοποθέτησης του ταξινομικού αριθμού στη ράχη του βιβλίου.

Όπως γίνεται φανερό, από τις προηγούμενες αναφορές, πρόκειται πραγματικά για ένα τεράστιο και κοπιαστικό έργο δεδομένου ότι η Βιβλιοθήκη αριθμεί περισσότερους από 40.000 τόμους βιβλίων και περιοδικών. Για το έργο αυτό έχει επιστρατευθεί μία μεγάλη ομάδα ατόμων και από το προσωπικό του Μουσείου αλλά και από εθελοντές. Από το προσωπικό, οι συνάδελφοι Μανώλης Μπλαζιάκης, Γεώργιος Βλασιδής, Βασίλης Στραβοσκούφης, Δημήτρης Δημακόπουλος και Σπύρος Κωστούλας έχουν επωμιστεί την εξουθενωτική μεταφορά των κιβωτίων, με τα βαριά βιβλία, από τους αποθηκευτικούς χώρους μέσα στη Βιβλιοθήκη. Το προσωπικό της Βιβλιοθήκης που αποτελείται από τις Ντίνα Ευαγγελίου-Πανοπούλου, Γεωργία Αγγέλου και Πίτσα Τσάκωνα έχει αναλάβει μαζί με κάποιους εθελοντές την προσεκτική επανατοποθέτηση των βιβλίων στα ράφια, τον έλεγχο, την εφαρμογή του αντικλεπτικού συστήματος

και όλες τις παράλληλες εργασίες που είναι απαραίτητες. Από τους εθελοντές, πρωτοεργάτρια όπως πάντα η κυρία Φωφώ Μαυρική, η ακούραστη Φίλη και συμπαραστάτρια της Βιβλιοθήκης επι σειρά ετών, προστέθηκε στην ομάδα και έχει αναλάβει προσωρινά τις εκατοντάδες εγγραφές των βιβλίων στο βιβλίο εισαγωγής από την πληθώρα των νεοεισερχομένων εκδόσεων. Επίσης, τέσσερα παιδιά από το Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα οποία πραγματοποιούν την πρακτική τους άσκηση στο Μουσείο Μπενάκη, έχουν επιστρατευθεί στο στήσιμο της Βιβλιοθήκης και βοηθούν με μεγάλη προθυμία. Πρόκειται για τις Βερόνικα Ραμπαβίλα, Ευαγγελία Καλδέλη, Μυρτώ Καρακοσπάνογλου και Φλώρενς Τοκατλιάν.

Ακόμη και έκτακτο προσωπικό με ειδικές γνώσεις έχει προσληφθεί, για ένα εξάμηνο περίπου, όσο υπολογίζεται να διαρκέσουν οι εργασίες στη Βιβλιοθήκη. Είναι δύο κοπέλλες βιβλιοθηκονόμοι, η μία από τη Βιβλιοθήκη του Θεατρικού Τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, η Δήμητρα Μάρκου, και η άλλη κοπέλλα, η Φλωρεντία Μακρυνικόλα η οποία προσφέρει τις υπηρεσίες της όχι μόνο στη Βιβλιοθήκη αλλά και στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου. Την πληρωμή του μισθού της δεύτερης, έχει αναλάβει ο Σύλλογος "Οι Φίλοι του Μουσείου Μπενάκη", ο οποίος, ως συνήθως, είναι πάντοτε αρωγός μας και δεν θα μπορούσε να μείνει αμέτοχος σ' αυτή την καίρια και δύσκολη στιγμή, όπου το Μουσείο έχει ανάγκη από ανθρώπινα χέρια. Έδωσε και πάλι το δυναμικό και ουσιαστικό παρών του και θα θέλαμε, μ' αυτή την ευκαιρία, να απευθύνουμε τις θερμές μας ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μας για την γενικότερη συμβολή του στο μουσειακό έργο. Έτσι, χάρη και στην προσπάθεια των φίλων, πολύ σύντομα θα είμαστε σε θέση να γιορτάσουμε όλοι μαζί το άνοιγμα όχι μόνο της Βιβλιοθήκης αλλά να μπορέσουμε να γευθούμε το καλωσόρισμα του αγαπημένου μας Μουσείου.

ΠΙΤΣΑ ΤΣΑΚΩΝΑ
Βιβλιοθήκη Μουσείου Μπενάκη

Υποσημειώσεις

1. Για την πολύτιμη δωρεά της Μαρίας Σπέντσα βλέπε: Ντίνα Ευαγγελίου-Γεωργία Αγγέλου, *Η δωρεά Μαρίας Σπέντσα στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου Μπενάκη, Τα Νέα των Φίλων Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1996, σελ. 5-20.
2. Για το περιεχόμενο και τη σπουδαιότητα της Βιβλιοθήκης Γκίκα βλέπε: Άγγελος Δεληβορριάς, *Βιβλιοθήκη θησαυρός, Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες, Κυριακή 15 Ιανουαρίου 1995*, σελ. 32 και Πίτσα Τσάκωνα, *Η βιβλιοθήκη του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα δωρεά στο Μουσείο Μπενάκη, Τα Νέα των Φίλων Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1996, σελ. 34-40.
3. Η έκδοση κυκλοφόρησε το 1997 με τίτλο: Πίτσα Τσάκωνα, *Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Εργογραφία-βιβλιογραφία (1923-1996)*, Αθήνα 1997. Στο τυπογραφείο ευρίσκεται ήδη και η δεύτερη συμβολή της, η οποία θα εκδοθεί μαζί με τα Πρακτικά της Διημερίδας, που ήταν αφιερωμένη στον Γκίκα (Οκτώβριος 1997).

ICAM 9

Από 27 Ιουνίου έως 2 Ιουλίου τ.έ., πραγματοποιήθηκε στο Εδιμβούργο της Σκωτίας το 9ο Συνέδριο της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Αρχιτεκτονικών Μουσείων (I.C.A.M. 9). Η Διεθνής Συνομοσπονδία Αρχιτεκτονικών Μουσείων ιδρύθηκε πριν είκοσι περίπου χρόνια, τον Αύγουστο του 1979, στο Ελσίνκι της Φινλανδίας, και αριθμεί σήμερα πάνω από 100 μέλη (κρατικά και ιδιωτικά Αρχεία Αρχιτεκτονικής, Αρχιτεκτονικά Μουσεία, Μουσεία Τέχνης, Συλλογές Αρχιτεκτονικών Αρχείων που εναπόκεινται σε Ακαδημαϊκά Ιδρύματα ή Μουσεία ευρύτερου περιεχομένου, κτλ.) από 28 κράτη της Ευρώπης και της Αμερικής. Φέτος, για πρώτη φορά εκπροσωπήθηκε η Ασία με τη συμμετοχή της Αρχαικής συλλογής του Πανεπιστημίου Renmin και του Αρχείου Πολεοδομίας του Υπουργείου οικοδόμησης της Κίνας, καθώς και του Αρχιτεκτονικού τμήματος του Metropolitan Πανεπιστημίου του Τόκιο της Ιαπωνίας.

Από την Ελλάδα συμμετείχε το Κέντρο Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μουσείου Μπενάκη, που στα τρία χρόνια της λειτουργίας του έχει ήδη πάρει μια θέση στο αρχιτεκτονικό γίγνεσθαι της χώρας, με τη συγκέντρωση ενός σημαντικού αριθμού αρχιτεκτονικών αρχείων και αρχείων νεοελλήνων αρχιτεκτόνων, την πραγματοποίηση μιας έκθεσης του υλικού του, τη συμμετοχή του σε εκθέσεις και την παροχή στοιχείων σε ικανό αριθμό μελετητών και ερευνητών της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής καθώς και σπουδαστών των αρχιτεκτονικών σχολών.

Σκοπός του ICAM είναι η βελτίωση της ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος, μέσα από την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού και τη συνειδητοποίηση των ευθυνών κάθε πολίτη ως μονάδα αλλά και ως σύνολο στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς και την προστασία της.

Τα αρχιτεκτονικά αρχεία και τα μουσεία της αρχιτεκτονικής συνεισφέρουν στην επίτευξη του σκοπού αυτού διευκολύνοντας τόσο τον ειδικό ερευνητή, όσο και τον μέσο πολίτη να κατανοήσει καλύτερα την πολιτιστική του κληρονομιά σαν συνέχεια στο χρόνο και τον χώρο, προσφέροντας πληροφόρηση, ιστορική γνώση και έμπνευση στο πεδίο της αρχιτεκτονικής πρακτικής.

Μέχρι τώρα έχουν ήδη πραγματοποιηθεί 9 συνέδρια του ICAM (Ελσίνκι 1979, Λονδίνο 1981, Άμστερνταμ 1984, Βαρσοβία 1987, Μόντρεαλ 1989, Στοκχόλμη 1991, Μαδρίτη 1994, Νέα Υόρκη 1996 και Εδιμβούργο 1998). Στις συναντήσεις αυτές δόθηκε η ευκαιρία στα μέλη του να γνωριστούν καλύτερα, να παρουσιάσουν τα εθνικά τους προγράμματα ή τα προγράμματα ιδιωτικών ιδρυμάτων, να ανταλλάξουν απόψεις για τους τρόπους αρχειοθέτησης και καταλογογράφησης, τις μεθόδους συντήρησης, φύλαξης και αποθήκευσης, τη σύνταξη κοινής ορολογίας κτλ. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στη δομή και την πολιτική των εκθέσεων, μια και οι εκθέσεις της αρχιτεκτονικής διαφέρουν

σημαντικά από αυτές των εικαστικών τεχνών, όπως της ζωγραφικής και της γλυπτικής, στο ότι στις πρώτες δεν εκτίθενται, όπως στις δεύτερες, τα αληθινά αντικείμενα. Τα κτίρια δεν μετακινούνται, τουλάχιστον όχι εύκολα, ούτε ταξιδεύουν. Εν τούτοις, η αντικατάσταση του πρωτότυπου από αρχιτεκτονικές αναπαραστάσεις, σχέδια και προτυλάσματα, επιτρέπουν στους ερευνητές να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και ενθαρρύνουν τους αναστηλωτές προσφέροντάς τους στοιχεία, που πολλές φορές είναι δύσκολο να διακρίνουν στο ίδιο κτίριο. Η κοινή αρχιτεκτονική γλώσσα του σχεδίου κάνει εύκολη και προσιτή τη μεταφορά και ανταλλαγή παρόμοιων εκθέσεων μεταξύ των μελών του ICAM.

Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε και απασχολεί ακόμα το ICAM, είναι η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, που από το 1990 και ύστερα προχωρεί με μεγάλη ταχύτητα, δημιουργώντας νέες προϋποθέσεις και καινούργια ερωτήματα τόσο στους αρχιτέκτονες μελετητές όσο και στους αρχαιολόγους.

Τα μουσεία της αρχιτεκτονικής είναι υποχρεωμένα μπροστά στα νέα δεδομένα να υιοθετήσουν νέους τρόπους διαφύλαξης και συντήρησης του υλικού, ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν τη διήγηση της ιστορίας του σχεδίου.

Τα θέματα του φετινού συνεδρίου περιστράφησαν γύρω από πέντε θεματικές ενότητες:

- I. Ο ρόλος του μουσείου της αρχιτεκτονικής σε σχέση με το επάγγελμα του αρχιτέκτονα και το κοινό.
- II. Διατήρηση αρχιτεκτονικών αρχείων και συλλογών. Συνύπαρξη ή συνεργασία.
- III. Εκθέματα και αρχιτεκτονική. Συλλογή και επίδειξη αντικειμένων τριών διαστάσεων.
- IV. Ο Νασιοναλισμός στη Σκωτσέζικη αρχιτεκτονική και
- V. Τι νέο; Αρχεία και νέα κτίρια.

Παράλληλα με τις συνεδρίες, οι σύνεδροι είχαν την ευκαιρία να επισκεφθούν αρχεία και αρχαιακές συλλογές, όπως τη συλλογή της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου, τη συλλογή του Εθνικού Μουσείου και της Εθνικής Πινακοθήκης στο Εδιμβούργο καθώς και το Μουσείο και τη συλλογή Mackintosh στη Γλασκώβη και τη Σχολή Καλών Τεχνών της ίδιας πόλης.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα υπήρξε η επίσκεψη στα νέα κτίρια του Scottish Record Office. Οι σύνεδροι, τέλος, επισκέφθηκαν δύο ιδιαίτερα ενδιαφέροντα εργοτάξια αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων, ένα σπίτι του Alexander Greek Thomson και τη Βασιλική Τραπεζαρία στο Κάστρο του Εδιμβούργου.

Το επόμενο συνέδριο του ICAM θα πραγματοποιηθεί στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας, το Σεπτέμβριο του 2000.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΧΑΡΤ-ΣΟΥΤΣΟΣ

Ο Αλέξανδρος Χαρτ-Σούτσος έφυγε στις 10 Ιανουαρίου. Ο θάνατός του στέφησε από το Τμήμα Ιστορικών Αρχείων έναν ακούραστο εθελοντή και αφοσιωμένο συνεργάτη, που η αγάπη για το αντικείμενο της δουλειάς του είχε γίνει σκοπός της ζωής του.

Η καθημερινή προσέλευσή του στο αρχείο τα τελευταία δέκα χρόνια και η συνεχής προσφορά της εμπειρίας και της γνώσης του, κάνουν τώρα την απουσία του πιο αισθητή σε όλους μας. Θα θυμόμαστε πάντα τον ευγενικό και λεπτό κύριο με την αρχοντική συμπεριφορά, το διακριτικό χιούμορ του και το άκακο ειρωνικό πείραγμά του.

Η απώλειά του γίνεται διπλά αισθητή γιατί δεν πρόλαβε να τελειώσει το έργο που είχε αναλάβει, την ταξινόμηση και καταλογογράφηση του αρχείου της οικογένειας Μαυροκορδάτου. Θεωρούμε τώρα πιο επιτακτικό το καθήκον να συνεχίσουμε την εργασία του μέχρι την ολοκλήρωσή της και να δει το φως της δημοσιότητας αφιερωμένη στη μνήμη του.

ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΤΣΕΛΙΚΑ

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ "ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ", ΕΤΟΣ 1998
ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΕΞ. ΜΑΤΣΟΥΚΗΣ Α.Ε.
ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ 1999 ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΗΣ Κας ΛΙΛΑΣ ΝΤΕ ΤΣΑΒΕΣ

Εικ. Εξωφύλλου:

Εικόνα με την Παναγία σε προτομή, στραμμένη κατά τρία τέταρτα προς τα δεξιά. Η ωραία εικόνα με το λεπτοδουλεμένο πλάσιμο στο πρόσωπο της Θεοτόκου είναι δημιουργία καλού κρητικού εργαστηρίου, του 16ου αι. Το μέγεθος της εικόνας καθώς και η στάση της μορφής υποδεικνύουν ότι ανήκε σε σύνολο Δέησης.

Μουσείο Μπενάκη, αρ. 35993

Δωρεά των Φίλων του Μουσείου Μπενάκη στη μνήμη Μανόλη Χατζηδάκη.

